

Ryszard ZAJĄC

O niektórych rzadszych gatunkach awifauny ujścia Wisły pod Gdańskiem.
Część I

О некоторых более редких видах птиц устья Вислы под Гданьском. Часть I
On some rarer species of birds observed at the mouth of Vistula near
Gdańsk. Part I

[z trzema tabelami w tekście]

Wstęp
Przegląd gatunków
Ujścia Wisły jako miejsce koncentracji ptaków
Piśmiennictwo

WSTĘP

Zatoka Gdańska stanowi teren wielce interesujący pod względem ornitologicznym. Jeden z najciekawszych odcinków jej wybrzeża, jak i południowego Bałtyku w ogóle, leży pomiędzy dwoma ujściami Wisły: w Górkaach Wschodnich (ujście Wisły Śmiałej w latach 1840–1895) oraz w Świbnie i Miko-szewie (tzw. Przekop, od 1895 r. aktualne ujście).

Szczególne urozmaicenie linii brzegowej na obszarze samych ujść powoduje, iż chętniej niż w wielu innych miejscach naszego wybrzeża zatrzymują się w nich liczne gatunki ptaków związane z dominującymi tu siedliskami wynurzających się stopniowo i bogatych w detritus mielizn, wysp, mierzei i młodych wydym, a także spokojnych wód przyujściowych. Sporo z tych gatunków zasługuje na uwagę z dwóch względów: 1) w stosunku do wybrzeża, w głębi lądu obserwowane bywają nadzwyczaj rzadko; 2) piśmiennictwo traktujące o nich z terenów Polski jest w ostatnich latach dość skąpe, a prace i notatki sprzed wojny nie dają podstaw do wyrabiania sobie poglądu o aktualnym stanie rzeczy.

Wybór gatunków dokonany został subiektywnie z materiału obserwacyjnego zebranego na omawianym terenie w latach 1959–1963 przez autora i innych obserwatorów i obejmuje wyłącznie *Non-Passeriformes*.^{*} Część z nich, mimo że stanowi tu zjawisko stosunkowo częste, uwzględniona została w niniejszym opracowaniu w związku ze zmianami ilościowymi, zachodzącymi w ich występowaniu w ostatnich latach [wzrost liczebności przelotnych *Anser albifrons* (SCOP.) i nielegowych *Larus minutus* PALL.], inne znów w związku z pewną — jak się zdaje wieloletnią — cyklicznością w nasileniu ich występowania, np. *Pluvialis apricarius* (L.), *Arenaria interpres* (L.), *Calidris testacea* (PALL.), *Crocethia alba* (PALL.) i inne: pozostałe zaś, stanowiące na omawianym obszarze prawdziwe rzadkości, odnotowano z myślą o zapełnieniu w naszym piśmiennictwie tej luki, która powodowała, iż o występowaniu niejednego z nich od dziesiątków lat nie było można powiedzieć nic konkretnego.

W literaturze okresu przedwojennego istnieje sporo pozycji dotyczących wybrzeża Zatoki Gdańskiej, ujście Wisły, a w szczególności rezerwatu Ptasi Raj (ówczesna nazwa Messinaschutzgebiet), położonego w nieczynnym dziś ujściu Wisły Śmiałej. Trzy z nich (IBARTH, 1916; LÜTTSCHWAGER, 1925 i DOBRICK, 1937b) obejmują całość notowanej w rezerwacie awifauny, w tym dwie ostatnie w ujściu mniej lub bardziej popularnym, często bez podawania dokładnych dat i ilości obserwowanych ptaków. Podstawowe znaczenie w odniesieniu do gatunków lęgowych ma jedna z prac DOBRICKA (1933). Pozostałe pozycje są zazwyczaj krótszymi doniesieniami, traktującymi o niewielu lub o pojedynczych rzadszych gatunkach, zarówno z rezerwatu, jak i obszarów sąsiednich. W sumie dają one jednak dość dokładny obraz omawianego terenu w zakresie występowania rzadkich i bardzo rzadkich gatunków ptaków, szczególnie w odniesieniu do rezerwatu, gdzie notowano np. *Phalaropus fulicarius* (L.), *Oceanodroma leucorhoa* (VIEILL.) i *Recurvirostra avosetta* L. Ponieważ jednak od chwili opublikowania tych prac minęło częstokroć więcej niż 30 lat, obraz awifauny tego terenu wymaga uaktualnienia spostrzeżeniami z ostatnich lat.

W pracy niniejszej, z braku materiału dowodowego w postaci skórek czy zdjęć fotograficznych, w większości przypadków posłużono się materiałem opartym na obserwacjach wizualnych, przeanalizowanym pod kątem widzenia wiarygodności i prawdopodobieństwa w gronie zainteresowanych awifaunistyką osób.

Oprócz materiałów obserwacyjnych autora, zebranych w latach 1959–1963, wykorzystano w pracy obserwacje L. TOMIAŁOJCIA dokonane w Górkach Wschodnich we wrześniu 1962 r. oraz pojedyncze na ogół spostrzeżenia innych obserwatorów, poczynione na omawianym obszarze lub w jego sąsiedztwie. Wszystkim tym osobom pragnę wyrazić gorące podziękowanie za udostępnienie mi tych materiałów.

^{*} Część II, obejmująca *Passeriformes*, zostanie opracowana w terminie późniejszym.

W trakcie kontynuowania przeglądu piśmiennictwa nasunęły mi się pewne uwagi w odniesieniu do niektórych obserwacji rzadkich lub bardzo rzadkich gatunków ptaków w dwóch pracach traktujących o omawianym terenie lub obszarach położonych w jego niedalekim sąsiedztwie. W pierwszej z nich, dotyczącej jesiennego przelotu ptaków w rezerwacie Ptasi Raj (BUSSE, GROMADZKI, SZULC, 1963), w spisie gatunków występujących nielicznie wykazano szereg wielkich rzadkości bez spełnienia podstawowych warunków, przyjętych w piśmiennictwie awifaunistycznym, przy cytowaniu tego rodzaju obserwacji. Warunki te dotyczą odpowiedniego udowodnienia spostrzeżenia poprzez przedstawienie dokumentu w postaci skórki ptaka czy zdjęcia fotograficznego lub też — co bywa powszechnie praktykowane — poprzez przedstawienie w miarę szczegółowych i przekonujących okoliczności obserwacji. W wymienionej pracy warunków tych nie spełniono w odniesieniu do: 1) przytaczania autorstwa obserwacji, rzeczy o niemalym znaczeniu wobec różnic w indywidualnym podejściu do obserwacji rzadkości i w zasobie krytycyzmu; 2) podawania dokładniejszego miejsca obserwacji, ważnego ze względu na biotop, przywiązanie ptaków do niektórych miejsc i możliwość odszukania ich tam przez innych obserwatorów; 3) podawania dokładnej ilości i niejako „jakości” obserwowanych ptaków, np. wieku, płci, szaty (w odniesieniu do ilości, określenie „obserwowany” jest mało komunikatywne i może być interpretowane jako: „gatunek ... obserwowany w dniu ...”, a nie jako „obserwowany 1 osobnik”); 4) podania okoliczności obserwacji, np. w locie, podczas żerowania, w towarzystwie jakich gatunków itp.; 5) ewentualnego podania opisu obserwowanego ptaka na podstawie notatek sporządzonych w chwili obserwacji lub krótko po niej. W terenie, w którym autorzy omawianej pracy prowadzili obserwacje, przebywałem w tym samym czasie przeciętnie po 6 godzin dziennie (co stanowi około 2 razy więcej niż łączny czas dwunastu obserwacji 15-minutowych, stosowanych przez autorów), mimo to takich gatunków, jak *Charadrius alexandrinus* L. czy *Phalaropus fulicarius* (L.) nie spotkałem tu, ani nie słyszałem o ich zaobserwowaniu. Jakkolwiek omawiana praca ma charakter przede wszystkim ekologiczny, tego rodzaju przesadnie lapidarne potraktowanie obserwacji awifaunistycznych zawierających kilka największych rzadkości świadczy albo o marginesowym — zdaniem autorów — ich znaczeniu wobec części ekologicznej, albo o nieświadomości sobie rangi spostrzeżenia, lub w końcu o celowym niedomówieniu, wynikającym być może z braku przekonania o pełnej trafności dokonanej obserwacji. Te wszystkie okoliczności skłaniają mnie do zakwestionowania obiektywnej prawdziwości niektórych obserwacji awifaunistycznych w pracy BUSSEGO, GROMADZKIEGO i SZULC (1963) i nieuwzględnienia ich w omówieniu poszczególnych gatunków [szczegółowy por. *Phalaropus fulicarius* (L.) i *Charadrius alexandrinus* L.].

W drugiej z prac, dotyczącej ekologii ptaków Półwyspu Helskiego (DOBROWOLSKI, 1959), a wykazującej, jeśli idzie o obserwacje niektórych rzadkich czy bardzo rzadkich gatunków i częściowo także o sposób ich przytaczania,

pewne analogie do pracy poprzednio omówionej, podaję w wątpliwość obiektywną prawdziwość obserwacji takich gatunków jak *Charadrius alexandrinus* L., *Phalaropus fulicarius* (L.), *Sterna macrura* NAUM. oraz *Starcorarius parasiticus* (L.) na podstawie szeregu nieścisłości i braków, których omówienie zamieszczam w szczegółowej części niniejszej pracy.

Ponieważ obie omówione prace dotyczą terenów awifaunistycznie bardzo ciekawych, a przy tym niezbyt odległych od siebie, z których niejednokrotnie już wykazano szereg rzadkich i interesujących gatunków ptaków, krytyczne omówienie spostrzeżeń, praktycznie biorąc, tylko w niewielkim stopniu prawdopodobnych, a przy tym nie udokumentowanych i nie przekonywających było koniecznością nie tylko wobec konkretnego terenu, stanowiącego warsztat pracy obserwatora, lecz również wobec dobrze pojętej praktyki awifaunistycznej, stale narażonej na deprecjację wskutek ulgowego traktowania strony dokumentalnej.

PRZEGLĄD GATUNKÓW

Podiceps auritus (L.) — perkoz rogaty

W ujściach Wisły jest to gatunek notowany rzadko, najprawdopodobniej wskutek przeoczenia; daty obserwacji wskazują, że jest to ptak zarówno przelatujący, jak i zimujący tutaj. IBARTH (1916) pisze o zastrzeleniu przez HOPPA w rezerwacie Ptasi Raj 1 okazu w sierpniu 1905 r. oraz donosi (IBARTH, 1921) o zaobserwowanych przez siebie także w rezerwacie kilku osobników perkoza rogatego w dniu 4 X 1919. Według LÜTTSCHWAGERA (1925) jest to ptak rzadki w rezerwacie. DOBRICK (1937b) podaje tylko 1 obserwację: 15 XI 1929 — w przelomie Wisły Śmiałej w Górkach Wschodnich zanotował on 2 ptaki w szacie jesiennej lub juv.

W ostatnich latach stwierdzono go trzykrotnie w jesieni i zimie 1962/63 r.: 15 IX 1962 — na morzu przy północnej granicy rezerwatu Ptasi Raj L. TOMIAŁOJCZ spozstrzegł 1 osobnika w szacie zimowej; 8 III 1963 — do Stacji Ornitologicznej w Górkach Wschodnich przyniesiono schwytanego w pobliżu przelomu Wisły Śmiałej ptaka o mocno zaoliwionym upierzeniu (padł po kilku godzinach); 10 III 1963 — na Wiśle Śmiałej w pobliżu jej ujścia obserwowałem z J. B. SZCZEPKIM co najmniej 1 perkoza rogatego ze stada 5 ptaków żerujących w rynn timer wolnej od lodu. Z niewielkiej odległości i przy pomocy silnych lornet ptaka, noszącego szatę zimową, oznaczono na podstawie kształtu dzioba i ubarwienia głowy.

Netta rufina (PALL.) — helmiatka

Z terenu rezerwatu, jak i w ogóle z okolic Gdańska, dotąd nie podawana. Ostatnio jednak obserwowano ją tu trzykrotnie, co pozwala przypuszczać, że należy tego ptaka oczekiwać częściej, niżby to wynikało z dotychczasowego braku jakichkolwiek wzmianek. 23 IV 1959 — Z. WĄSOWICZ zauważył na

jeziorze Karaś w rezerwacie Ptasi Raj 1 samca. Następnego dnia obserwacja została ponowiona i potwierdzona przez J. B. SZCZEPKIEGO. Obecność ptaka Z. WĄSOWICZ stwierdzał jeszcze codziennie aż do 2 maja. W bezpośredniej bliskości ptaka żerowała stale para świstunów, *Anas penelope* L. 25 IX 1961 — spostrzegłem 1 parę helmiatek, przelatującą na zachód wzdłuż wybrzeża morskiego przy północnej granicy rezerwatu. 30 VIII 1962 — L. TOMIAŁOJĆ zanotował 2 samce w upierzeniu letnim na jeziorze rezerwatu. 1 samca obserwował on ponownie wraz z B. CYMBOROWSKIM 2 IX 1962 w tym samym miejscu.

Tadorna tadorna L. — ohar

Z nowszych czasów nie znamy lęgówisk tego ptaka na polskim wybrzeżu, chociaż nie można wykluczyć możliwości jego gnieźdzenia się na Półwyspie Helskim. Ostatnie dane z tego stanowiska pochodzą z początku XX w. (HENRICKI, 1902). Odtąd nie było doniesienia w pełni potwierdzającego gnieźdzenie się ohara na tym terenie. Wiosną 1962 r. W. P. WISIŃSKI obserwował toki oharów w okolicy Jastarni-Boru na Helu, jednakże gniazd tam nie znalazł. 21 IV 1963 na Zatoce Puckiej pomiędzy Władysławowem a Chałupami spotkałem stado 23 ptaków, wśród których było 8 par, silnie związanych, trzymających się stale nieco na uboczu. Jednakże obecność dorosłych ptaków w okresie wiosenno-letnim w małym stopniu odzwierciedla prawdopodobieństwo ich gnieźdzenia się w danym miejscu (RINGLEBEN, 1940). W okolicach Gdańska, leżących w niewielkiej odległości od domniemanego stanowiska lęgowego na Helu, ohar był niegdyś ptakiem rzadkim. IBARTH (1916) podaje tylko 1 obserwację z 24 V 1916 z rezerwatu Ptasi Raj, LÜTTSCHWAGER (1925) notuje go w rubryce „nieregularne pojawy”, DOBBRICK (1937b) zaś pisze o jego obecności w rezerwacie na przelocie jesiennym, jednakże bez podania dat. W latach 1959–1963 zanotowano regularną obecność ohara na obszarze ujść Wisły Śmiałej w Górkach Wschodnich i Wisły-Przekopu w Świbnie i Mikoszewie, zarówno wiosną, jak i latem czy jesienią. Znane mi są następujące obserwacje:

26 IV 1960 — Z. WĄSOWICZ zauważył na jeziorze rezerwatu Ptasi Raj 1 parę, którą obserwowałem później aż do połowy czerwca; z końcem sierpnia 1960 r. kilkakrotnie obserwowałem przelatujące na zachód ptaki w stadach po 2, 3 i 5 osobników, przeważnie młode; 29 X 1960 — z C. NITECKIM — stado 11 osobników (8 ad. i 3 juv.) na jeziorze rezerwatu Ptasi Raj; 26 III 1961 — pojawiła się 1 para na jeziorze rezerwatu, obserwowana dalej aż do końca kwietnia; 21 VI 1951 — 1 parę oharów spotkałem w ujściu Wisły-Przekopu w Mikoszewie; 6 i 11 IX 1961 — 2 i 3 juv. na podmokłych łąkach na zachodnim brzegu Wisły Śmiałej; 3 V 1962 — 1 para w Mikoszewie, żerująca wśród pływających ujęć; 22 i 25 IX 1962 — stado 3 osobników, w pierwszym przypadku lecące na wschód, a w drugim — na zachód, wzdłuż północnej granicy rezerwatu Ptasi Raj obserwował L. TOMIAŁOJĆ; 17 XI 1962 — 1 samica wśród stada około 400 *Anas platyrhynchos* L. — w ujściu Wisły-Przekopu w Mikoszewie; 13 V 1963 — na jeziorze rezerwatu w Górkach Wschodnich — 3 osobniki; 5 IX 1963 — lecące przez przelom ku ujściu Wisły Śmiałej stado 3 ptaków, w którym wyróżniłem starą samicę i 2 ptaki młode, w tym jeden o wyjątkowo małych rozmiarach.

Mimo iż ohary zatrzymują się na obszarze ujść Wisły niejednokrotnie na długi okres w ciągu wiosny i lata, prawdopodobieństwo ich gnieźdzenia się tutaj jest znikome. Przypuszczalnie wszystkie wymienione wyżej obserwacje z okresu wiosenno-letniego dotyczą osobników dojrzałych lecz nie biorących udziału w lęgach, co u tego gatunku stwierdzano już wielokrotnie i to na szeroka skalę, np. stado około 500 wypierzonych oharów zanotowane w czerwcu 1935 r. przez RINGLEBENA (1940) na wyspie Trischen na Morzu Północnym.

Anser albifrons (SCOP.) — gęś białoczelną

W okolicy Gdańska gęś białoczelną była w okresie międzywojennym rzadka. LÜTTSCHWAGER (1925) zalicza ją do rzadkich i pojawiających się nieregularnie ptaków rezerwatu w Górkach Wschodnich. Nieco później, między r. 1931 a 1937 była ptakiem częstszym, spotykanym tu na przelocie jesiennym obok innych gatunków gęsi, jak to wynika z dość ogólnikowej wzmianki DOBRICKA (1937b). W okolicach Koszalina krótko po tym okresie była już gatunkiem regularnie przelatującym podczas jesieni, np. w 1938 r. (TISCHLER, 1941). Szczególnie licznie przelatywała gęś białoczelną w Górkach Wschodnich podczas jesieni 1962 r. W dniach od 30 IX do 19 X w obserwacjach całodziennych zanotowałem 915 osobników na ogólną liczbę 2442 gęsi oznaczonych i nie oznaczonych gatunkowo, co stanowi 37,5 %. Ogromna większość zmierzała w kierunku zamkniętym w sektorze SSW — WSW. Największe stada liczyły 150, 105, 80, 68 i 54 ptaków; niektóre z nich składały się ponadto z gęsi zbożowych, *Anser fabalis* (LATH.) i pojedynczych gęsi małych, *Anser erythropus* (L.). W r. 1963, w okresie od 14 do 28 X, podczas codziennych obserwacji 4-godzinnych (od wschodu słońca począwszy) naliczyłem 444 ptaków, na ogólną liczbę 1612 oznaczonych i nie oznaczonych gatunkowo gęsi (w okresie od 20 IX do 30 X), co stanowi 27,5 %. Największe stada liczyły 90, 58, 51, 49 i 45 osobników. Jeśli wziąć pod uwagę, iż w stosunkowo dużej masie gęsi nie oznaczonych gatunkowo (1962 — 52,2 %; 1963 — 57,2 %) pewną część stanowił omawiany gatunek, to udział jego w przelotach okaże się odpowiednio wyższy. Podobnie jak i na obszarze sąsiednich krajów, np. w Niemczech, a szczególnie w Szlezwiku-Holsztynie (BECKMANN, 1943), gęś białoczelną występuje zdecydowanie liczniej w stosunku do okresu sprzed około 40 lat także i na terenie Polski, co potwierdzają wypowiedzi myśliwych i obserwatorów. Przyjmuje się, iż u podstaw tych zmian leży wykształcenie nowych zimowisk w Europie Środkowej, a w związku z tym zmiana trasy przelotu u populacji, do niedawna pojawiającej się u nas nielicznie.

Branta bernicla L. — bernikła obrożna

Bernikła ta zimuje w wielkiej liczbie osobników na przybrzeżnych wodach i wybrzeżu Morza Północnego; na Bałtyku natomiast zatrzymuje się na ogół

nielicznie, mimo iż tędy prowadzi trasa jej przelotu z łęgowskich położonych w obrębie koła polarnego: Morze Białe — Zatoka Fińska — Bałtyk — wyspy duńskie — Morze Północne (KUMARI, 1957). Licznie wystąpiła na Bałtyku w latach 1906 i 1931 (TISCHLER, 1941). Zimą 1906/07 jej liczny pojaw w okolicy Górek Wschodnich zanotował IBARTH (1916), w pozostałych latach była jednak ptakiem rzadkim. Regularnym zjawiskiem w rezerwacie Ptasi Raj miała być bernikla obrożna zdaniem LÜTTSCHWAGERA (1925). DOBRICK (1937b) donosi o spotkaniu tego gatunku w rezerwacie między r. 1931 a 1937. Z okresu 4 lat (1959–1963) bardziej szczegółowej obserwacji, w okolicy Górek Wschodnich zanotowano tylko 2 spotkania: 22 IX 1960 — w ujściu Wisły Śmiałej zaobserwowano stado 7 ptaków w locie na zachód (BUSSE, GROMADZKI, SZULC, 1963); 29 X 1960 — na morzu, w pobliżu falochronu w ujściu Wisły Śmiałej obserwowałem z C. NITECKIM 1 ptaka. Przebywał on tu stosunkowo długo, jeszcze 17 XI spotkałem go na jeziorze rezerwatu Ptasi Raj w pobliżu ujścia. Był to ptak o ciemnym upierzeniu spodu, najprawdopodobniej podgatunek *Branta bernicla bernicla* L.

Cygnus bewickii YARR. — łabędź mały

Północnosyberyjski podgatunek tundrowego łabędzia małego ma swoje zimowiska m. in. w zachodniej Europie. W ciągu ostatnich 50 lat centrum jego zimowania przeniosło się o kilkaset kilometrów na wschód, mianowicie z Irlandii do Holandii. Szczególnie wzrosła w ostatnich latach ilość obserwacji tego ptaka w Niemczech. Na obszarze Niemieckiej Republiki Demokratycznej zanotowano w latach 1950/51–1960/61 około 160 spotkań tego gatunku (SCHUBERT, 1963). Tak wysoka liczba obserwacji pozostaje w głębokiej dysproporcji do ilości spostrzeżeń z terenu Polski. Z tego samego okresu znanych mi jest tylko 8 obserwacji. Twierdzenie, iż u podstaw tej dysproporcji leży odpowiednia różnica w ilości obserwatorów w Polsce i w Niemczech, nie może zjawiska tego wytłumaczyć całkowicie. Wobec faktu rzadkiego spotykania tego gatunku na południowym wybrzeżu Bałtyku należy przyjąć, iż przebieg trasy jego jesiennej i wiosennej wędrówki omija prawdopodobnie nasze wybrzeże. Wydaje się to niezgodne z przekonaniem, że Polska powinna leżeć na trasie jego wędrówek pomiędzy łęgowskimi w pobliżu koła polarnego i zimowiskami w Europie Zachodniej. Jednakże spora liczba obserwacji ze wschodnich wybrzeży Bałtyku (Estonia, Łotwa), z południowej Szwecji i z Niemiec, szczególnie z Niemieckiej Republiki Demokratycznej przemawia za tym, iż na obszarze położonym pomiędzy 14 a 24 stopniem długości geograficznej wschodniej łabędź mały wędruje nie wzdłuż południowych wybrzeży Bałtyku, lecz trasą położoną dalej na północ, łączącą bezpośrednio wybrzeża Estonii i Łotwy z południową Szwecją, a dalej z Danią i Niemcami. TISCHLER (1941) dla dość dobrze awifaunistycznie opracowanych b. Prus Wschodnich przytacza tylko 3 obserwacje pojedynczych ptaków, podając równocześnie przykłady przelotu i po-

jawu dużych stad na terenach położonych dalej na północ (okolice Libawy i Rygi na wybrzeżu łotewskim).

Spśród 10 obserwacji tego gatunku, znanych mi z obszaru północnej Polski z okresu ostatnich 45 lat, trzy dokonane zostały wiosną, sześć jesienią i jedna jest bez daty (1 raz marzec, 2 razy kwiecień, 5 razy październik i 1 raz listopad). LA BAUME (1922) pisze o zastrzeleniu pary *Cygnus bewickii* YARR. w okolicy Kwidzyna w dniu 11 XI 1921. DOBBRICK (1937b) spotkał go w rezerwacie Ptasi Raj, pomiędzy r. 1931 a 1937 (brak dokładnej daty). WOŁK (1958) obserwował stado 20 osobników (19 ad. i 1 imm.) na Zalewie Szczecińskim u południowych brzegów wyspy Wolin w dniu 4 IV 1957. Na jeziorze rezerwatu Ptasi Raj spotkano łabędzia małego w ostatnich latach dwukrotnie w okresie wczesnej wiosny, tuż po ustąpieniu lodów, mianowicie w dniach 7–9 IV 1960 2 ad. i 7–15 III 1961 3 ad. (ZAJĄC, 1964). Na przelocie jesiennym obserwowałem 1 ptaka lecącego na zachód ponad przełomem Wisły Śmiałej w stadzie 25 gęsi (*Anser* sp.) w dniu 13 X 1961. Na Zatoce Puckiej pomiędzy Władysławowem a Chałupami M. Gromadzki notował w dniach 23–30 X 1962 4 (2 ad. i 2 juv.) do 6 (4 ad. i 2 juv.) łabędzi małych. Dalszych obserwacji dokonałem w przełomie Wisły Śmiałej w Górkach Wschodnich w dniach 15 i 16 oraz 19 X 1963. W pierwszym przypadku 2 stare ptaki lecące wzdłuż Martwej Wisły na zachód skrzyły w kierunku rezerwatu i zatrzymały się na jeziorze na okres około 3 godzin. W następnym dniu 2 stare ptaki poleciały na zachód wzdłuż Martwej Wisły w pobliżu przełomu, a 19 X 1963 6 ptaków starych — także na zachód tą samą trasą. We wszystkich tych przypadkach lecące na wysokości 35, około 50 i około 200 metrów ptaki mogłem pewnie oznaczyć nie tylko wzrokowo (za pomocą lornety 10×50) lecz także słuchowo, dzięki ich charakterystycznemu głosowi, brzmiącemu mniej więcej jak „beueeu” lub „beheh”, podobnemu do krótkiego zawodzenia psa.

Ubóstwa obserwacji z terenu Polski nie sposób tłumaczyć inaczej, jak „transbałtyckim” przebiegiem trasy wędrówek tego gatunku, podobnie jak i niektórych innych gatunków z podrodziny *Anserinae*, mianowicie *Branta leucopsis* (BECHST.) czy *B. bernicla* (L.). Jednakże wobec stopniowego przesuwania się centrum jego zimowania ku wschodowi i szczególnie częstych obserwacji na obszarze Niemieckiej Republiki Demokratycznej, należy oczekiwać liczniejszych spotkań także i z terenu Polski, zwłaszcza północno-zachodniej.

Haliaeetus albicilla (L.) — bielik

CONWENTZ (1885 i 1886) zalicza go do fauny byłych Prus Zachodnich, nie podaje jednak dokładniejszych danych. DOBBRICK (1937b) notował go w rezerwacie Ptasi Raj w okresie 1931–1937 jako ptaka rzadkiego. U pozostałych autorów — brak wzmianek o tym gatunku. W latach 1959–1963 obserwowałem bielika każdej zimy, zarówno w ujściu Wisły Śmiałej, jak i Wisły-

-Przekopu. Regularne zimowanie ptaków na tym obszarze ma niewątpliwie związek z ochroną gatunku. Najczęściej spotyka się tu bieliki w okresie od stycznia do marca w ilości 1–2, rzadziej 3 i więcej osobników. Najwcześniejsze daty pochodzą z lat 1961 i 1962: 9 X 1961 — 1 ad. na grobli Wisły Śmiałej; 21 IX 1962 — tamże 1 ptaka obserwował L. TOMIAŁOJC. Bieliki znikają z ujścia Wisły w drugiej połowie marca, rzadko zatrzymując się do kwietnia (np. 5 IV 1963 — 2 juv., a nieco później 1 ad. w okolicy rezerwatu w Górkach Wschodnich). Miejscem, na którym z upodobaniem ptaki te odpoczywają, są w ujściu Wisły-Przekopu zwały kry wyrzucanej przez rzekę, a osadzonej przez morze po bokach ujścia, a w Górkach Wschodnich — pokryte lodem jezioro rezerwatu Ptasi Raj i Wisła Śmiała.

Circus cyaneus (L.) — błotniak zbożowy

Wobec znacznego podobieństwa samiec błotniaka zbożowego i popielatego, doniesienia z terenu powinny się opierać przede wszystkim na obserwacjach samców. W okolicach Gdańska spotkał ten gatunek przed wojną tylko DOBRICK (1937b), jedyny obserwator z tego okresu, który bardzo regularnie odwiedzał rezerwat. Niestety, tak jak w przypadku drzemlika, rybołowa i innych gatunków, jest to tylko ogólnikowa zapowiedź opublikowania szczegółów w przyszłości. Na omawianym terenie błotniaka zbożowego obserwowałem czterokrotnie w przełomie Wisły Śmiałej: 2 X 1962 — 1 samiec w locie na południowy zachód; 26 X 1962 — o godz. 9.45 i 10.20 po 1 ptaku (samcu) — w locie na zachód; 17 X 1963 — 1 samiec w locie na zachód. Samice obu podobnych do siebie gatunków widuje się tu częściej, w sumie jednak należy przyjąć, iż nawet na przelocie błotniak zbożowy jest na omawianym obszarze ptakiem rzadkim.

Pandion haliaëtus (L.) — rybołów

Z dzisiejszego województwa gdańskiego, bez dokładnej daty i miejscowości, podaje go CONWENTZ (1885). Także w doniesieniu DOBRICKA (1937b) brak szczegółów, jak i w poprzednich przypadkach. Pozostali autorzy nie notują rybołowa wcale. W latach 1959–1963 obserwowałem rybołowa tylko 4 razy, zawsze na przelocie jesiennym: 18 IX 1961 — znad morza w okolicy Górek Wschodnich nadleciał 1 osobnik, który w dalszym locie kierował się ku południowi; 3 X 1962 — 1 ptak w locie na południowy wschód nad przełomem Wisły Śmiałej; 10 i 12 IX 1963 — tamże po 1 osobniku w locie na południe. Nikła liczebność ptaków, jak i dość stały kierunek przelotu, zamykający się w sektorze S–SE pozwala przypuszczać, że chodzi tu o ptaki przemierzające Bałtyk szerokim frontem ku południowi. Miejscowych ptaków na omawianym obszarze nie spotkałem ani nie słyszałem o ich zaobserwowaniu.

Falco columbarius L. — drzemlik

Z okolic Gdańska istnieje tylko 1 doniesienie DOBRICKA (1937b). Niestety, jest to jedynie ogólnikowa zapowiedź opublikowania w przyszłości szczegółów obserwacji tego gatunku (jak również kilku innych, rzadszych gatunków) w rezerwacie Ptasi Raj w Górkach Wschodnich. W latach 1959–1963 drzemlika notowano na tutejszym terenie tylko jesienią 1962 r. 13 IX 1962 obserwowałem w przełomie Wisły Śmiałej w Górkach Wschodnich o godz. 10.00 1 osobnika łowiącego duże owady (ważki), a o godz. 12.00 znów 1 osobnika lecącego na zachód; 20 IX 1962 — L. TOMIAŁOJĆ spostrzegł w rezerwacie 1 drzemlika atakującego jaskółki; 21 IX 1962 zanotowałem 1 osobnika w przełomie Wisły Śmiałej; 2 X 1962 — L. TOMIAŁOJĆ obserwował 1 osobnika przy ujściu Wisły Śmiałej. Mimo prowadzenia corocznych szczegółowych obserwacji jesiennych drzemlika nie udało mi się spotkać w innych latach; być może podane wyżej obserwacje dotyczą jesieni, podczas której wystąpił on dość licznie.

Haematopus ostralegus (L.) — ostrygojad

Zarówno IBARTH (1916), jak i LÜTTSCHWAGER (1925) czy DOBRICK (1937b), zgodnie uznają ostrygojada za ptaka pojawiającego się w rezerwacie regularnie. W latach 1960–1962 notowałem go na omawianym obszarze każdej jesieni w mniej więcej równym nasileniu, dopiero jesienią 1963 r., zwłaszcza w sierpniu, mimo prawie codziennych obserwacji w terenie, zarejestrowałem zupełny brak ostrygojadów, w innych latach przelatujących już zwykle o tej porze. *Haematopus ostralegus* (L.) jest tym wyjątkiem w rzędzie *Charadriiformes*, który na przelocie wiosennym (przynajmniej na wybrzeżu gdańskim) pojawia się równie regularnie i w podobnym nasileniu, co na jesiennym. Na ogół obserwuje się ostrygojada w stadkach do 10 osobników (tylko 3 wyjątki na 36 spotkań), przeważnie ptaki pojedyncze lub pary.

Z dat jesiennych warto wymienić następujące: 22 VII 1958 — 3 ptaki w locie na zachód nad Wisłą Śmiałą (J. B. SZCZEPSKI); 9 VIII 1960 — tamże, 1 ptak w locie na zachód; 26 IX 1960 — w ujściu Wisły Śmiałej 26 ptaków w przelocie na zachód (BUSSE, GROMADZKI, SZULC, 1963); 30 X 1960 — na plaży morskiej w Górkach Wschodnich 1 ptak; 19 IX 1961 — regularny przelot ostrygojadów w godzinach popołudniowych w kierunku na zachód, np. w godz. 16.00–18.00 przeleciało wzdłuż plaży w Górkach Wschodnich 19 ptaków w 5 stadkach (1+11+2+1+4); 8 VII 1962 — 1 osobnik w Mikoszewie; 21 IX 1962 — 24 ptaki w locie na zachód wzdłuż wybrzeża w Górkach Wschodnich zaobserwował L. TOMIAŁOJĆ.

Z wiosennych dat warte uwagi są następujące: 19 III 1959 — 1 osobnik na łąkach wsi Górki Wschodnie (J. B. SZCZEPSKI); 16 IV 1960 — na brzegu Martwej Wisły naprzeciw Górek Wschodnich 2 ptaki (J. B. SZCZEPSKI i Z. WĄSOWICZ); 20 IV 1960 — w Świbnie na łąkach przyujściowych 3 ptaki; 28 IV 1960 — tamże, 1 osobnik częściowo zaoliwiony (!); 11 V 1960 — tamże

1 ptak; 22 V 1961 — tamże 6 ptaków w locie na zachód (!); 29 IV — 19 V 1962 — w Mikoszewie i Świbnie łącznie 22 ptaki w 7 spotkaniach; 28 V 1962 — w ujściu Wisły Śmiałej w Górkach Wschodnich 1 osobnik (Z. WĄSOWICZ); 26 IV 1963 — w Świbnie 3 ptaki.

Charadrius alexandrinus L. — sieweczka morska

Niewiele wzmianek o tym gatunku można znaleźć w piśmiennictwie dotyczącym naszego wybrzeża. Poza wątpliwą wzmianką LÜTTSCHWAGERA (1933), odnoszącą się ogólnikowo do możliwości jego gnieźdzenia się na wybrzeżu Zatoki Gdańskiej, z ujść Wisły nie był dotąd notowany*. W okolicach Gdańska obserwowałem sieweczkę morską dwukrotnie w ujściu Wisły w Świbnie podczas przelotu wiosennego. 11 V 1960 na piaszczystych łachach po lewej stronie ujścia Wisły-Przekopu spotkałem 2 osobniki żerujące w towarzystwie 5 *Charadrius hiaticula* L. i 10 *Calidris alpina* (L.). W odległości około 80 m od tego stadka mogłem w tym samym czasie obserwować ponadto 3 osobniki *Charadrius dubius* SCOP., które jednakże trzymały się wyłącznie wąskiego pasa piasku wzdłuż kamiennej grobli Wisły, w bezpośrednim sąsiedztwie jej prądu. Niezwykle dogodne warunki obserwacji (obecność pozostałych 2 pokrewnych gatunków, 40-krotna luneta, doskonale wybarwione upierzenie ptaków i niewielka odległość obserwacji, wynosząca 40–50 m) pozwoliły na zupełnie pewne oznaczenie gatunku. 12 IV 1961 na tej samej łasze spotkałem 1 sieweczkę morską w towarzystwie 9 *Charadrius hiaticula* L. i 9 *Calidris alpina* (L.). W obu przypadkach ptaki zatrzymały się w ujściu na krótko; w następnych dniach już ich nie obserwowałem. Należy nadmienić, że sieweczka obrożna, *Charadrius hiaticula* L., i sieweczka rzeczna, *Ch. dubius* SCOP., są w ujściu Wisły-Przekopu gatunkami lęgowymi; po prawej stronie ujścia w Mikoszewie gnieźdzą się one w kolonii rybitw na młodej, utrwalającej się mierzei piaszczystej. Mimo szczegółowych poszukiwań nie obserwowałem tutaj sieweczki morskiej, *Charadrius alexandrinus* L., w sezonie

* Nie uwzględniam tu obserwacji z 27 IX 1960 z Górek Wschodnich (BUSSE, GROMADZKI, SZULC, 1963) jako nieprzekonywującej i mało prawdopodobnej (por. wstęp). Podobnie należy się odnieść do obserwacji DOBROWOLSKIEGO (1959) dokonanych 27 i 29 VIII 1958 w Wielkiej Wsi na Półwyspie Helskim, najprawdopodobniej opartych na zbyt pochopnym oznaczeniu, jak w przypadku niektórych innych gatunków, wymagających szczególnej ostrożności (por. *Phalaropus fulicarius* (L.) czy *Sterna macrura* NAUM.). Upierzenie młodych sieweczek, szczególnie *Charadrius hiaticula* L. i *Ch. dubius* SCOP. przechodzi pod koniec lata i podczas wczesnej jesieni przez stadium „przerwanej obroży na piersi” charakterystycznej dla upierzenia sieweczki morskiej i dostarcza obserwatorowi sporo pokus w kierunku „odkrywania” tego właśnie gatunku. Dlatego moim zdaniem wszelkie obserwacje z tego okresu, na które pada cień wątpliwości, należy stanowczo wyeliminować z piśmiennictwa awifaunistycznego.

lęgowym ani na przelocie jesiennym. Nie udało mi się również spotkać jej ponownie podczas wiosny 1962 i 1963 r. Należy przyjąć, iż na wybrzeżu Zatoki Gdańskiej jest to ptak rzadki lub nawet bardzo rzadki.

Charadrius apricarius L. — siewka złota

Z terenu rezerwatu Ptasi Raj notowana przez IBARTHA (1916) jako ptak rzadki, natomiast przez LÜTTSCHWAGERA (1925) i DOBRICKA (1937b) jako pojawiający się regularnie. Z obserwacji prowadzonych w ciągu ostatnich 4 lat wynika, że siewka złota pojawia się tu dość regularnie, szczególnie jesienią, jednakże w bardzo zmiennym nasileniu. W r. 1960 widziałem na plaży w Górkach Wschodnich samotnego ptaka w dniu 3 III. Był to okaz w szacie całkowitej jeszcze zimowej; jak dotąd, jest to jedyna obserwacja z okresu wiosennego. Jesienią tego roku, mimo wielu godzin obserwacji oglądałem siewkę złotą tylko 2 razy: 20 IX 1960 — 2 ptaki w locie na południowy wschód nad jeziorem rezerwatu Ptasi Raj oraz 11 X 1960 — 4 ptaki w locie na zachód nad plażą w Górkach Wschodnich. Z pewnością gatunek ten wystąpił nielicznie także i następnej jesieni, kiedy to spotykałem wyłącznie pojedyncze ptaki na plaży morskiej w Górkach Wschodnich (21, 22 i 25 IX 1961 oraz 4 X 1961). Stosunkowo duże stada zmierzające znad rezerwatu w kierunku Żuław, czyli na południe, i odwrotnie notowałem w latach 1962 i 1963, m. in.: 11 X 1962 — 45 ptaków, 18 X 1962 — 51, 23 X 1962 — 29 oraz 22 X 1963 — 21 i 29 X 1963 — 29 ptaków. We wszystkich przypadkach przytoczonych wyżej ptaki nosiły jesienno-zimowe upierzenie. W szacie godowej spotyka się siewkę złotą o wiele rzadziej. 2 IX 1962 — L. TOMIAŁOJCZ zanotował 9 ptaków w upierzeniu godowym, przelatujących nad rezerwatem Ptasi Raj w kierunku na południowy zachód. W przełomie Wisły Śmiałej obserwowałem 1 ptaka w szacie godowej lecącego ku ujściu w dniu 26 VIII 1963 oraz 12 IX 1963 4 ptaki lecące na zachód, wśród których 1 nosił upierzenie godowe.

Arenaria interpres (L.) — kamusznik

Jako gatunek petrofilny, kamusznik zatrzymuje się dość chętnie w ujściach Wisły, gdzie stosunkowo długie odcinki kamiennych grobli, zwłaszcza w miejscach podniszczonych działaniem morza, żywo przypominają skaliste wybrzeża. Jakkolwiek większość obserwacji zarówno z ostatnich lat, jak i podawanych w literaturze dotyczącej omawianego terenu, dokonana została w sztucznym biotopie kamiennych grobli, część osobników spotykano także na piaszczystej plaży morskiej, jednakże w odległości nie większej niż 1000 m od samych ujść. W pojawach tego gatunku na omawianym obszarze zachodzą w poszczególnych latach dość duże różnice ilościowe (tabela 1), jednakże obserwacje z ostatnich lat wykazują, że jest on ptakiem o wiele częstszym, niżby to wynikało z zapisków niektórych starszych autorów. IBARTH (1916) wymienia tylko 1 obserwację z ujścia Wisły Śmiałej z 11 VI 1916, także zdaniem

LÜTTSCHWAGERA (1925) jest to ptak pojawiający się tu rzadko. Regularność przelotu jesiennego kamusznika w Górkach Wschodnich wykazał już DOBRICK (1931b); w okresie 22 VIII–26 X 1928, na kamiennej grobli Wisły Śmiałej zanotował on w 15 spotkaniach 45 osobników w stadkach nie przekraczających 9 ptaków; w okresie 28 VII–10 IX 1929 tamże, już tylko 16 ptaków w 5 spotkaniach, a w r. 1930 jeszcze mniej, mianowicie 1 obserwacja 3 osobników na grobli z 14 IX, jakkolwiek notował je w tym terenie w stadkach 2–9 osobników KUTSCHKOWSKI (DOBRICK, 1931b).

Tabela 1.

Częstotliwość obserwacji kamusznika, *Arenaria interpres* (L.) na przelocie jesiennym w ujściach Wisły w latach 1928–1930 i 1960–1963

Rok	L i c z b a		obserwator
	spotkań	osobników	
1928	15	45	DOBRICK
1929	5	16	DOBRICK
1930	3	14	DOBRICK, KUTSCHKOWSKI
1960	26	61	autor i inni
1961	1	1	autor
1962	17	42	TOMIAŁOJĆ
1963	10	27	autor

Jesienią 1960 r. kamusznik wystąpił w Górkach Wschodnich szczególnie licznie; w okresie od 9 VIII do 8 X obserwatorzy: B. FERENS, C. NITECKI, J. B. SZCZEPKI, Z. WĄSOWICZ i autor zanotowali w 26 spotkaniach 61 osobników, z czego w okresie 16–25 IX obserwowałem codziennie na grobli Wisły Śmiałej 4–6 osobników, a następnie do 8 X tamże, prawie codziennie 1 ptaka. Jesienią 1961 r. jednakże, mimo codziennych obchodów w okresie 16 IX–15 X nie zanotowałem tu ani jednego osobnika! Jedynej obserwacji kamusznika podczas tej jesieni dokonałem 2 VIII 1961 w Mikoszewie (1 ptak w ujściu Wisły-Przekopu). Jesienią 1962 r. wystąpił znów licznie; L. TOMIAŁOJĆ zanotował w rezerwacie Ptasi Raj, przede wszystkim na plaży morskiej, stanowiącej północną granicę rezerwatu, w okresie 31 VIII–2 X 1962 42 ptaki w około 17 spotkaniach. Dość licznie wystąpił także kamusznik podczas wczesnej jesieni 1963 r.; w okresie 30 VII–27 VIII spotkałem w ujściu Wisły-Przekopu 27 ptaków w 10 obserwacjach. Jeden z ptaków obserwowanych w Mikoszewie został schwytyany 19 VIII 1963 w pułapkę węcierzową i zaobrączkowany. Był to ptak w szacie przejściowej, pierwszy okaz tego gatunku, któremu założono polską obrączkę.

W czasie wędrówki wiosennej kamusznik pojawia się na omawianym obszarze bardzo nielicznie, jakkolwiek dość regularnie. 15 V 1928 obserwował 1 samicę w pięknej szacie godowej w rezerwacie w Górkach Wschodnich DOB-

BRICK (1931b). 19 IV 1961 na grobli Wisły Śmiałej w Górkach Wschodnich J. B. SZCZEPSKI spotkał 2 ptaki; 20 IV 1961 obserwowałem 1 ptaka żerującego w zwałach detritusu w ujściu Wisły-Przekopu w Świbnie (okaz w szacie przejściowej) oraz 22 V 1961 tamże, 1 kamusznika w pięknej szacie letniej, również żerującego w detritusie. 28 V 1962 na grobli Wisły Śmiałej Z. WĄSOWICZ spotkał 1 ptaka; 6 VI 1962 w Świbnie, w odległości około 500 m od ujścia obserwowałem 1 ptaka na plaży morskiej, żerującego w towarzystwie 1 *Charadrius hiaticula* L. i 4 *Calidris alpina* (L.). Wreszcie 26 IV 1963 na plaży w pobliżu ujścia w Świbnie żerował w towarzystwie 1 *Charadrius hiaticula* L. i 1 *Calidris alpina* (L.) jeden kamusznik w niezupełnie jeszcze wybarwionej szacie letniej. Na ogół kamusznik rzadko dołącza się do ptaków innych gatunków, szczególnie we właściwym sobie biotopie o skalistym podłożu. Natomiast na plaży morskiej, która jest środowiskiem bardziej uniwersalnym, chętnie trzyma się innych gatunków znacznie nawet różniących się od niego temperamentem. Spośród wymienionych dat dwie zasługują na szczególną uwagę: obserwacje z 11 VI 1916 (IBARTH, 1916) i z 6 VI 1962 najprawdopodobniej odnoszą się do ptaków spędzających okres rozrodu na krańcach obszaru lęgowego (najbliższe stanowiska lęgowe kamusznika leżą w Estonii).

Limosa lapponica (L.) — szlamnik rdzawy

Na obszarze ujść Wisły jest to gatunek wielokrotnie częstszy od pokrewnego *Limosa limosa* (L.). IBARTH (1916) twierdzi, że zdarzały się w rezerwacie obserwacje ptaków w rdzawym, godowym upierzeniu w czerwcu i lipcu. W ciągu ostatnich 4 lat (1960–1963) spotykałem go co roku na przelocie jesiennym, przeważnie pojedyncze ptaki żerujące na plaży, czasem nawet do późnej jesieni, np. 17 XI 1960 — 1 ptak w ujściu Wisły Śmiałej. Na przelocie wiosennym jest ptakiem o wiele rzadszym; tylko dwukrotnie obserwowałem pojedyncze ptaki w ujściu Wisły-Przekopu w Mikoszewie w dniach 18 IV i 6 V 1962.

Tringa erythropus (PALL.) — brodziec śniady

Na obszarze ujść Wisły gatunek ten pojawia się jesienią dość regularnie ale w niewielkiej liczbie osobników. IBARTH (1916) twierdzi, że trafia się w rezerwacie Ptasi Raj co roku w pojedynczych okazach. W latach 1931–1937 regularnie obserwował go DOBRICK (1937b). W latach 1960–1963 notowany był każdej jesieni, czasem stosunkowo licznie. Cechą wydatnie pomagającą w wykrywaniu i oznaczaniu brodzieca śniadego w terenie, szczególnie podczas lotu, jest jego charakterystyczny i dość często wydawany głos brzmiący jak „kuiwik” lub „tuiwik” (prawie zawsze dwuzgłoskowy). Z ujść Wisły znane są następujące obserwacje: 23 VIII 1960 — 2 osobniki żerujące na plaży jeziora rezerwatu w Górkach Wschodnich; 18 IX i 11 X 1960 — pojedyncze osobniki w locie nad rezerwatem; 21 IX 1961 — tamże, 1 osobnik w locie;

3 VIII 1962 — na plaży jeziora rezerwatu 3 osobniki spotkał W. KANIA; 1–10 IX 1962 — w rezerwacie Ptasi Raj L. TOMIAŁOJĆ zanotował w 9 spotkaniach 21 ptaków, w tym stadka liczące 5 (2 IX) oraz 4 (7 IX) osobniki; 15 IX 1962 — w przelomie Wisły Śmiałej w Górkach Wschodnich obserwowałem 1 osobnika; 6 i 11 VIII 1963 — w ujściu Wisły-Przekopu w Mikoszewie 1 osobnik; 14 VIII 1963 — 1 ptaka w rezerwacie spotkał W. KANIA; 27 VIII 1963 — w Mikoszewie 2 osobniki; 27 VIII i 12 IX 1963 — w przelomie Wisły Śmiałej zanotowałem pojedyncze osobniki. W latach 1960–1963 mimo mniej więcej wyrównanego poziomu eksploracji terenowej podczas jesieni (stałe obserwacje wielogodzinne) wystąpiły na omawianym obszarze dość znaczne różnice w nasileniu spotkań brodzca śniadego, co ilustruje tabela 2.

Tabela 2.

Nasilenie spotkań brodzca śniadego, *Tringa erythropus* (PALL.) w ujściach Wisły w latach 1960–1963

Rok	L i c z b a	
	spotkań	osobników
1960	3	4
1961	1	1
1962	11	25
1963	6	7

Calidris testacea (PALL.) — biegus krzywodzioby

Zdaniem IBARTHA (1916) biegus ten trafia się w rezerwacie często, zwłaszcza w towarzystwie *Calidris alpina* (L.), np. stado 10 ptaków w dobrze uchwytej szacie przejściowej w dniu 28 VIII 1916; zdarzają się również obserwacje osobników w lipcu, w rdzawoczerwonej szacie letniej. Według LÜTTSCHWAGERA (1925) i DOBRICKA (1937b) gatunek ten pojawia się w rezerwacie regularnie. W natężeniu przelotu jesiennego (wiosną nie obserwowano go na omawianym obszarze jak dotąd ani razu) zachodzą u tego biegusa znaczne wahania. Mimo zwrócenia na niego jesienią 1960 r. szczególnej uwagi udało mi się zaobserwować go tylko 1 raz: 25 IX na grobli w ujściu Wisły Śmiałej przebywał 1 młody ptak. W 1961 r. wystąpił dość licznie; spotykałem osobniki w szacie zarówno letniej, jak i jesienno-zimowej. Pierwsze pojawiły się w II połowie lipca: 20 VII 1961 — w Mikoszewie 9 ptaków w rdzawym upierzeniu z oznakami rozpoczęcia zmiany na szatę jesienno-zimową. 2 VIII 1961 — tamże, 4 ptaki, w których upierzeniu było jeszcze sporo barwy rdzawej. 13 VIII 1961 — na brzegu jeziora rezerwatu Ptasi Raj 1 ptak w szacie jesienno-zimowej. 11 IX 1961 — na brzegu Wisły Śmiałej w Górkach Zachodnich 5 biegusów krzywodziobych w szacie jesienno-zimowej, żerujących w towarzystwie 5 *Calidris canutus* (L.) i 2 *C. alpina* (L.) i wreszcie 13 IX 1961 — tamże, 1 ptak w upierzeniu jesienno-zimowym. Jesienią 1962 r. biegusa tego obserwował w Górkach Wschodnich L. TOMIAŁOJĆ, mianowicie w dniach 2–5 IX codziennie 1 osobnika w północnej części rezerwatu oraz w dniach 8–12 IX tamże, około 20 osobników w stadzie złożonym ponadto z około 200 *Calidris alpina* (L.), 30–40 *C. minutus* (LEISL.), 5 *C. canutus* (L.), 5 *Crocethia alba* (PALL.) i 20

Charadrius hiaticula L. Jesienią 1963 r. biegus krzywodzioby wystąpił bardzo licznie, szczególnie w ujściu Wisły-Przekopu w Mikoszewie, gdzie w okresie 30 VII–27 VIII mogłem go obserwować niemal codziennie. W 7 zanotowanych spotkaniach liczba osobników wyniosła 80. Początkowo, jak np. 30 VII lub jeszcze 4 VIII były to ptaki przeważnie stare w resztkach szaty letniej, później przybywało coraz więcej ptaków młodych, np. 15 VIII — 15 ad. i 16 juv. lub 17 VIII — 6 ad. i 15 juv., a w końcu notowałem tu wyłącznie ptaki młode, np. 27 VIII — 14 osobników. W dniach 15–19 VIII schwymano w ujściu w pułapkę węcierzową i zaobrączkowano 34 młode ptaki. Skórki 2 padłych osobników znajdują się w zbiorach Stacji Ornitologicznej w Górkach Wschodnich. Osobniki zaobrączkowane były pierwszymi, którym założono polskie obrączki.

U młodych osobników *Calidris testacea* (PALL.) brak jest ciemnych lub czarnych sterówek środkowych, cechy wyszczególnianej zwykle w kluczach. W najlepszym razie ściemnienie tych sterówek może być zauważalne jedynie u ptaków trzymanyh w ręku, w locie natomiast cały ogon (sterówki) jest jednolicie szary.

Calidris temminckii (LEISL.) — biegus Temmincka

Z okolic Gdańska podaje go CONWENTZ (1886), jednak bez sprecyzowania daty i miejsca obserwacji czy odstrzału, LÜTTSCHWAGER (1925) jako rzadkiego ptaka rezerwatu Ptasi Raj w Górkach Wschodnich oraz TISCHLER (1941), przytaczający obserwację Hölschera (1 ptak na brzegu morskim na wschód od ujścia Wisły w dniu 28 X 1940). W latach 1959–1963 notowano go na omawianym obszarze nieregularnie i w zmiennej ilości. 8 VIII 1960 — 1 ptaka spotkał na plaży jeziora rezerwatu Ptasi Raj C. NITECKI; tamże obserwowałem z NITECKIM 1 ptaka 19 VIII 1960. 29 VIII 1962 — 2 osobniki żerujące w północnej części rezerwatu w towarzystwie innych biegusów spostrzegł L. TOMIAŁOJC. Sporo osobników spotkałem w sierpniu 1963 r. w Mikoszewie; w okresie 1–19 VIII zanotowałem w 7 spotkaniach 35 ptaków. W dniach 3–17 VIII schwymano zarówno w pułapkę węcierzową, jak i w sieci zastawne typu mist-net 6 osobników. Były to pierwsze okazy, którym założono polskie obrączki. W przelomie Wisły Śmiałej w Górkach Wschodnich zanotowałem charakterystyczny głos tego ptaka w dniu 26 VIII 1963.

Calidris maritima (BRÜNN.) — biegus morski

Jest to bezsprzecznie najrzadszy z notowanych u nas gatunków rodzaju *Calidris*, mimo to w piśmiennictwie znaleźć można sporo wzmianek o jego pojawach na terenie wybrzeża gdańskiego. Böck (TISCHLER, 1941) wylicza stąd 5 ptaków, z których 2 zastrzelone zostały 2 II i 27 XI 1850. CONWENTZ (1889) i KUMM (1901) wymieniają okaz z 2 II 1850 jako pochodzący z okolic Wejherowa; drugi z autorów przytacza ponadto fakt zastrzelenia 1 ptaka

w ujściu Wisły-Przekopu w Świbnie w 1900 r. ZIMMERMAN (1909) donosi o zabiciu tego ptaka na Półwyspie Helskim w dniu 1 X 1908 oraz na terenie dzisiejszego rezerwatu Ptasi Raj w Górkach Wschodnich. Przypuszczalnie w drugim przypadku chodzi o okaz zastrzelony przez HOPPA w lutym 1907 r.; o nim wspomina również IBARTH (1916). DOBRICK (1937b) donosi o spotkaniu tego ptaka w rezerwacie (pomiędzy r. 1931 a 1937), nie podaje jednak dokładnej daty. Na obszarze Pomorza stwierdzono go po raz ostatni w maju 1925 i 1933 r. na Wolinie (RUTHKE, 1934), z terenu byłych Prus Wschodnich TISCHLER do chwili wydania swojej monografii (1941) nie miał pewnego dowodu jego występowania. Dopiero 3 X 1942 DACHSELT (1943) stwierdził go po raz pierwszy dla tego obszaru obserwacją 1 ptaka w okolicy Piławy na Mierzei Wiślanej. W Estonii stwierdzono biegusa morskiego po raz pierwszy dopiero w 1959 r.; 2 X w rezerwacie Waika na wyspie Ozylii (Saare Maa) zastrzelono 3 okazy (AUMEEES, 1961).

Biegus morski jest gatunkiem petrofilnym; wśród naszych biegusów stanowi wyjątek pod względem nie tylko wyboru środowiska życiowego, ale i pokroju (budowy) oraz temperamentu. Jest tak odmienny od swoich krewniaków, że nie sposób nie zwrócić na niego uwagi. 19 IX 1960 po południu, wśród głazów podniszczonej grobli w ujściu Wisły Śmiałej zauważyłem 1 osobnika, żerującego w towarzystwie 9 *Crocethia alba* (PALL.), 12 *Calidris alpina* (L.) i 1 *Charadrius hiaticula* L. W hierarchii żerującego stadka biegus ten zajmował ostatnią pozycję. Przez piaskowce przeganiany z miejsca na miejsce, przez biegusy zmienne traktowany z rezerwą i pewnym zaciekawieniem, poruszał się ociężale i powoli, z góry ustępując miejsca wszystkim zbliżającym się ptakom. Wobec człowieka okazywał niechęć w stopniu o wiele wyższym niż wszystkie pozostałe ptaki; z odległości 10 m pozwalał się jeszcze oglądać obserwatorowi zupełnie nieosłoniętemu, z odległości 6 m — osłoniętemu częściowo. Ptaka tego obserwował później M. GROMADZKI z odległości jeszcze mniejszej niż 6 m (informacja ustna oraz BUSSE, GROMADZKI, SZULC, 1963). Ponownie stwierdziłem jego obecność w tym samym miejscu następnego dnia po południu. W podobnych okolicznościach 14 IX 1964 wraz z Z. CZARNECKIM obserwowałem i zastrzeliłem dla zbioru Instytutu Zoologicznego PAN w Warszawie samca juv.

Crocethia alba (PALL.) — piaskowiec

Zdaniem IBARThA (1916) piaskowiec jest w rezerwacie Ptasi Raj ptakiem rzadkim (tylko 1 zastrzelony okaz w zbiorach prywatnych), natomiast według LÜTTSCHWAGERA (1925) i DOBRICKA (1937b) pojawia się tu regularnie. Na odcinku pomiędzy ujściami Wisły w Górkach Wschodnich i Świbnie — Mikońszewie występuje regularnie i w sporej liczbie osobników w czasie każdego przelotu jesiennego. W r. 1960 obserwowany był w Górkach Wschodnich od lipca aż do początku listopada, a w 1961 r. w Świbnie od lipca (20 VII — 5 osobników) do końca listopada (28 XI — 5 ptaków). O wiele rzadziej spotyka

się go na przelocie wiosennym. Dla obszaru byłych Prus Wschodnich TISCHLER (1941) nie wymienia ani jednej obserwacji z przelotu wiosennego. Z ujść Wisły z okresu wiosny pochodzi 5 obserwacji: 18 II 1961 — w Świbnie 6 piaskowców w towarzystwie 5 *Calidris alpina* (L.); 20 i 23 IV 1961 — tamże 8 osobników, w obu przypadkach w towarzystwie *Charadrius hiaticula* L. i *Calidris alpina* (L.); 21 i 29 IV 1962 — tamże po 4 ptaki. Wyjątkowo wczesna jest pierwsza data, dotyczy ona jednak roku, w którym wiosna rozpoczęła się bardzo wcześnie (15 II 1961, w dniu częściowego zaćmienia słońca — masowy przelot skowronków i szpaków) i trwała stosunkowo długo bez nawrotów zimy.

Limicola falcinellus (PONTOPP.) — biegus płaskodzioby

DOBRICK (1937b) notował go w rezerwacie Ptasi Raj pomiędzy r. 1931 a 1937 (brak dokładniejszych danych). Pozostali autorzy nie wymieniają go wcale. Przez znaczne podobieństwo do *Calidris alpina* (L.), trudny do wyróżnienia, zwłaszcza w mieszanych stadach *Charadriiformes*. W 1960 r., mimo długotrwałych poszukiwań nie spotkałem go na omawianym obszarze, dopiero w rok później obserwowałem pojedyncze osobniki lub mniejsze stada, np. 20 VII 1961 w Mikoszewie — 15 osobników w towarzystwie *Calidris alpina* (L.) na zamulonym brzegu tworzącego się tu jeziora przyujściowego, albo 13 VIII 1961 na plaży jeziora rezerwatu Ptasi Raj — 1 osobnik, lub też 11 IX 1961 na bagnistej łące nie opodal brzegu Wisły Śmiałej w Górkach Zachodnich — także 1 osobnik. Ponownie zanotowałem tego biegusa 15 VIII 1963 w Mikoszewie: na zamulonej płyciźnie zerowało tu w towarzystwie *Calidris alpina* (L.) 15 osobników, wkrótce potem schwymano też w pułapkę więcierzową i zaobrączkowano 9 osobników. Jednego z tych ptaków wyjęto znów z pułapki podczas nocnego obchodu. Były to pierwsze osobniki, którym założono polskie obrączki. Następny osobnik schwytał się 17 VIII 1963. Mimo szczegółowego przeglądania żerujących tu stad *Calidris alpina* (L.) biegusa płaskodziobego w ciągu następnych dni już nie obserwowałem. 8 IX 1963 zanotował go jednakże po drugiej stronie ujścia — w Świbnie — J. OKULEWICZ. Na marginesie powyższych obserwacji należy nadmienić, iż ani razu nie spotkałem tego ptaka w środowisku, którego podłoże stanowi czysty piasek nadmorski, mimo że stale przebywa tu szereg spokrewnionych z nim gatunków. Jego ulubione biotopy żerowiskowe mają charakter bardziej śródlądowy, co na wybrzeżu wyraża się z jednej strony preferowaniem mulistych i szlamistych płyciżn, podmokłych łąk i zanieczyszczonych detritusem plaż, a z drugiej strony unikaniem czystych plaż nadmorskich.

Trasa wędrówek europejskiego podgatunku biegusa płaskodziobego, *Limicola f. falcinellus* (PONTOPP.) przedstawia dla ornitologów wiele zagadek. Jest to ptak silnie związany z śródlądowymi biotopami bagiennotorfowymi, gdzie wyprowadza lęgi i chętnie zatrzymuje się podczas wędrówek. Ponieważ jego lęgowiska leżą w północnej Skandynawii, a zimowiska we wschodniej części

basenu Morza Śródziemnego, należałoby się spodziewać, wzięwszy pod uwagę jego preferencję ku środowiskom śródlądowym, że wędrówki odbywa on poprzez kontynent Środkowej Europy prosto na południe. Tymczasem z terenu wybrzeża Bałtyku, szczególnie wschodniego i południowego (TISCHLER, 1941) istnieje spora ilość obserwacji (Mierzeja Kurońska, 1896–1939: 61 spotkań; Zalew Wiślany, 1934–1940: 73 spotkania), a z wnętrza Polski np. o wiele mniej, bo tylko 27 spotkań w okresie 1833–1958 (DOBROWOLSKI, 1963). Duża ilość obserwacji z wybrzeża nie może jednak przemawiać za wędrówką tego gatunku wzdłuż brzegów mórz europejskich z dwóch względów: trasa taka byłaby ponad 3 razy dłuższa niż poprzez kontynent oraz ilość obserwacji maleje szybko w kierunku ku zachodowi. Na Rugii zanotowano go w latach 1952–1956 około 20 razy (DOST, 1959) ale na pozostałym wybrzeżu Meklemburgii (KUHKE, 1939), Szlezwiku-Holsztynu czy północno-zachodnich Niemiec jest to już ptak bardzo rzadki. Liczba 27 obserwacji z głębi Polski (DOBROWOLSKI, 1963) jakkolwiek niewielka w porównaniu z ilością spotkań z wybrzeża jest bardzo wysoka w zestawieniu z innymi krajami Europy Środkowej. Biegus płaskodzioby dociera tu do podnóża Karpat i prawdopodobnie dolinami rzek wędruje na ich południową stronę (JÓZEFIK, 1961) lub też omija łuk karpacki od wschodu, osiągając najkrótszą drogą zimowiska leżące m. in. także nad Morzem Czarnym. Koncentracja ptaków na wybrzeżach wschodniego i południowego Bałtyku najprawdopodobniej wynika z tego, że w pierwszej części wędrówki ptaki zmierzają ku południowi wzdłuż wschodnich wybrzeży Bałtyku lub też po przebyciu tego morza zatrzymują się na jego południowych brzegach jako na punktach etapowych wędrówki. Potwierdzenie tego wymaga dalszych obserwacji z głębi kontynentu europejskiego, a przede wszystkim wiadomości powrotnych o ptakach zaobserwowanych na wybrzeżu.

Phalaropus fulicarius (L.) — płatkonóg płaskodzioby

Na naszym wybrzeżu jest to jeden z najrzadszych przedstawicieli *Charadriiformes*. Oznaczenie tego gatunku, wobec znacznego podobieństwa jego szaty jesienno-zimowej do gatunku pokrewnego, *Phalaropus lobatus* (L.), wymaga wielkiej ostrożności i znacznego krytycyzmu. Na wybrzeżu gdańskim stwierdzony został dotąd z całą pewnością dwukrotnie: DOBBRICK (1930) doniósł o 1 okazie przechowywanym w zbiorach Muzeum Gdańskiego, pochodzącym z Półwyspu Helskiego z lat 1870–1879 oraz o schwytanym przez siebie w rezerwacie Ptasi Raj w dniu 21 X 1929 ptaku, który okazał się bardzo wychudzoną (35 g) — najprawdopodobniej przez chorobę — samicą.

Obserwacje tego gatunku z okolicy Władysławowa na Półwyspie Helskim z 20 i 29 VIII 1958, które podaje DOBROWOLSKI (1959), są mało wiarygodne i mało prawdopodobne. W doniesieniu brak jest danych o ilości zaobserwowanych osobników, o jakości upierzenia i szczegółach, według których oznaczono gatunek. Autor nie obserwował ponadto gatunku pokrewnego, *Phalaropus*

lobatus (L.), wielokrotnie częstszego na naszym wybrzeżu (np. na terenie ujść Wisły, zgodnie z danymi przedwojennymi i powojennymi obserwacja pierwszego z nich zdarza się mniej więcej raz na 15–20 spotkań i około 50 osobników drugiego), ponadto strona awifaunistyczna pracy odznacza się brakiem krytycyzmu w oznaczaniu „trudnych terenowo” gatunków [por. *Sterna macrura* NAUM., *Charadrius alexandrinus* L. i inne]. Podobnie w pracy BUSSEGO, GROMADZKIEGO i SZULC (1963) przy obserwacji z 14 IX 1960 brak istotnych w tym przypadku szczegółów, autorzy nie obserwowali gatunku pokrewnego (por. wyżej), ponadto w trakcie prowadzenia obserwacji na tym samym terenie, w tym samym czasie i w podobnym nasileniu nie spotkałem gatunku pierwszego, ani też drugiego, regularnie pojawiającego się tu w następnych latach. Obie omówione wyżej obserwacje nasuwają szereg wątpliwości i świadczą o mało krytycznym podejściu ich autorów do wizualnego oznaczania w terenie gatunków rzadkich i trudnych, w związku z czym pomijam je w dalszych rozważaniach nad występowaniem omawianych gatunków.

18 IX 1963 po południu, A. MRUGASIEWICZ spostrzegł na jednej z zatok po lewej stronie ujścia Wisły-Przekopu w Świbnie stado płatkonogów złożone z 10 osobników, wśród których jeden wyraźnie wyróżniał się wielkością. Ptaki te pływały po zatoczce i nie pozwalały się podejść na odległość mniejszą niż 70–90 m. Z tej odległości obserwator zauważył u wymienionego osobnika wyraźnie jednolite, jasnopopielate ubarwienie wierzchu ciała, dziób nie dłuższy od głowy i pozostałe szczegóły jak w szacie jesienno-zimowej u dorosłego osobnika *Phalaropus fulicarius* (L.). Niestety, autorowi obserwacji nie udało się stwierdzić koloru nóg ptaków, cechy bardzo istotnej przy odróżnianiu obu gatunków płatkonogów w szacie spoczynkowej. Również kolor dzioba osobnika o jasnym grzbiecie nie został dokładnie zanotowany. Ptak ten różnił się jednak wyraźnie od obserwowanych w 3 dni później 3 płatkonogów sztyldodziobych. Obserwacja ta jako niekompletna, nie może stanowić całkowicie pewnego i przekonującego dowodu spotkania tego gatunku, z czym zgadza się jej autor (A. MRUGASIEWICZ, in litt.), jakkolwiek sam jest przekonany o trafnym oznaczeniu; zamieszczoną w niniejszej pracy traktuję ją jako sygnał możliwości spotkania tego gatunku w ujściach Wisły (który najprawdopodobniej zostanie potwierdzony ponownym spostrzeżeniem) i przykład właściwego krytycyzmu i ostrożności przy obserwacji gatunków bardzo rzadkich.

Reasumując należy stwierdzić, że *Phalaropus fulicarius* (L.) nie był notowany po wojnie na wybrzeżu gdańskim, jak i w ogóle na polskim wybrzeżu z całą pewnością, jakkolwiek możliwość jego występowania tu była sygnalizowana dość wiarygodną i prawdopodobną obserwacją A. MRUGASIEWICZA z 18 IX 1963 w Świbnie.

Phalaropus lobatus (L.) — płatkonóg sztyldodzioby

Stosunkowo często notował go w rezerwacie Ptasi Raj IBARTH (1916); w jednej z obserwacji (12 IX 1916) autor ten zanotował stado złożone z około

30 osobników! Dobbrick (1930) poświadcza dane IBARTHA, że jest to w rezerwacie ptak rzadki, ale pojawiający się dość regularnie, czego dowodem są obserwacje z r. 1928 (3 IX — pojedyncze osobniki oraz 5 IX — 8 osobników na plaży w Górkach Wschodnich), z r. 1929 (12, 14 i 16 IX — obserwowanych 5, 5 i 7 ptaków na jeziorze Karaś w rezerwacie) i wreszcie z r. 1930 (DOBBRICK, 1931a), w którym zanotował w okresie 9 IX–19 X 23 płatkonogi szybdłodziobe w 7 spotkaniach. Jedna z dalszych jego obserwacji (DOBBRICK, 1932a) dokonana została w rezerwacie w środku lata: 18 VI 1931 — 3 ptaki w pięknej szacie godowej. Spośród 2 zastrzelonych z tego stada osobników jeden był samcem, drugi samicą. Obserwacje ptaków w szacie godowej w czerwcu trafiają się w Polsce niezmiernie rzadko; ostatnia dokonana została przez JÓZEFIKA i SWIRSKIEGO (1961) na jeziorze Kruklin (Pojezierze Mazurskie) w dniach 15–20 VI 1959.

Na obszarze ujść Wisły po raz pierwszy spotkałem płatkonoga szybdłodziobego w Mikoszewie w dniu 1 VIII 1961. Był to ptak w szacie jesienno-zimowej. 2 VIII 1961 oprócz 3 osobników w takiej szacie, wśród stada krzyżówek żerował na środku tworzącego się tu jeziora przyujściowego czwarty ptak, w dobrze jeszcze zachowanym upierzeniu letnim. Na kilkadziesiąt obserwacji tego gatunku z terenu byłych Prus Wschodnich TISCHLER (1941) podaje tylko jedną, dotyczącą ptaka w szacie letniej z tak późnego okresu (2 VIII 1935 — nad Żalewem Kurońskim). Pozostałe obserwacje z ujść Wisły dotyczą wyłącznie ptaków w upierzeniu jesienno-zimowym: 11 IX 1961 — na brzegu Wisły Śmiałej w Górkach Zachodnich 2 ptaki; 13 IX 1961 — tamże, 4 ptaki; 3 IX 1962 — 1 ptaka zastrzelił nad morzem w Górkach Wschodnich L. TOMIAŁOJÓ; w okresie 2 VIII–10 IX 1963 — w Mikoszewie 17 osobników w 9 spotkaniach; 23 VIII 1963 — na jeziorze rezerwatu w Górkach Wschodnich 6 ptaków żerujących wśród kaczek w pobliżu pasa trzciny; 21 IX 1963 — 3 osobniki w Świbnie widzieli R. HALBA, A. MRUGASIEWICZ i J. OKULEWICZ, a w okresie 27–30 IX 1963 — tamże, J. OKULEWICZ obserwował codziennie 1 osobnika.

Także w przypadku tego gatunku, mimo równego nasilenia obserwacji terenowych podczas jesieni w latach 1960–1963 wychodzą na jaw dość znaczne różnice w ilości spotkań i obserwowanych osobników, najprawdopodobniej jako wynik pulsowania liczebności gatunku.

W jednym ze spotkań w Mikoszewie (19 VIII 1963) zaobserwowałem 5 ptaków siadających na wzburzonej falowaniu powierzchni Wisły i dryfujących

Tabela 3.

Częstotliwość spotkań płatkonoga szybdłodziobego, *Phalaropus lobatus* (L.), podczas przelotu jesiennego w ujściach Wisły w latach 1960–1963

Rok	L i c z b a	
	spotkań	osobników
1960	nie obserwowany	
1961	4	11
1962	1	1
1963	15	30

z jej prądem ku strefie mieszania się wód rzecznych i zatokowych. Obserwacja ta jest o tyle ciekawa, że TISCHLER (1941), przytaczając podobną z południowej części Zalewu Kurońskiego, sugeruje, iż płatkonogi nie omijają otwartych wód i prawdopodobnie korzystają z nich w celach spoczynkowych, w związku z czym spotkania z terenu wybrzeża dotyczą być może tylko części osobników, przelatujących w przewodzie bezpośrednio nad wodami obu zalewów, a częściowo także Bałtyku.

Stercorarius parasiticus (L.) — wydrzyk pasożytny

Rozpoznawanie wydrzyka pasożytnego w terenie ogranicza się przede wszystkim do ptaków starych. W ujściach Wisły dorosłe osobniki pojawiają się nielicznie, ale dość regularnie z początkiem sierpnia. Na podstawie ich frekwencji można przypuszczać, że wśród pojawiających się w tym samym czasie młodych wydrzyków, zdecydowaną większość stanowi *Stercorarius parasiticus* (L.).

IBARTH (1916) podaje z rezerwatu Ptasi Raj tylko 1 obserwację HOPPA z października 1910 r.; LÜTTSCHWAGER (1925) zalicza go do rzadkości. W latach 1960–1963 dorosłe ptaki obserwowano w ujściach Wisły ogółem 11 razy: 30 VII 1960 — nad morzem w pobliżu ujścia Wisły Śmiałej 1 wydrzyk pasożytny gonił rybitwę zwyczajną, *Sterna hirundo* L.; 17 IX 1961 — tamże, 1 ptak; 7 X 1961 — tamże, 1 ptak w locie na wschód; 4 IX 1962 — nad morzem w Górkach Wschodnich L. TOMIAŁOJĆ spostrzegł 2 osobniki stare; 5 IX 1962 — tamże, ten sam obserwator zanotował dwukrotnie pojedyncze osobniki stare, a w dniach 7, 8 i 15 IX 1962 — pojedyncze ptaki stare; 15 IX 1962 — w przełomie Wisły Śmiałej obserwowałem 1 ptaka (ad.); 11–20 VIII 1963 — w ujściu Wisły-Przekopu w Mikoszewie notowałem codziennie stado ptaków (ad.) liczące 7–10 osobników (!). Obserwacja tak licznego stada ptaków starych należy w naszych szerokościach geograficznych do rzadkości. Jego pojawienie się w ujściu wprowadziło zamęt wśród przebywającej tu kilkutyśięcznej rzeszy ptaków. Wydrzyki napastowały nie tylko osobniki gatunków odżywiających się rybami (przede wszystkim *Sterninae*, rzadko kormorany, *Phalacrocorax carbo* L.) lecz także krzyżówki, *Anas platyrhynchos* L., oraz niektóre gatunki rzędu *Charadriiformes*, szczególnie brodzieca piskliwego, *Actitis hypoleucos* (L.). Trzykrotnie obserwowałem ataki wydrzyków na ten gatunek, mianowicie w dniach 11, 14 i 16 VIII. Za każdym razem stado 3 wydrzyków pasożytnych na przemian napadało w locie nurkowym lecącego tuż nad powierzchnią wody ptaka, starając się uderzeniami dzioba strącić go do wody; kolejne ataki były coraz bliższe celu, jednakże w ostatniej chwili prześladowany ptak ratował się ucieczką nad ląd, co w normalnych warunkach czyni rzadko. Przypuszczalnie jest to jeden ze sposobów polowania wydrzyków, podobnie jak i większych mew, z powodzeniem atakujących przelatujące nad otwartym morzem drobne ptaki z rzędu *Passeriformes*.

DOBROWOLSKI (1959) przytacza obserwację 2 wydrzyków pasożytnych z Kuźnicy na Półwyspie Helskim z 24 VII 1958, nie podaje jednak, czy były to ptaki stare czy też młode, na naszym wybrzeżu spotykane częściej niż pierwsze.

Z występowaniem 2 pospolitszych gatunków wydrzyków [*Stercorarius parasiticus* (L.) i *St. longicaudus* VIEILL.] w Polsce wiąże się pewien paradoks, wynikający z tego, że w muzeach polskich liczniej reprezentowany jest gatunek drugi (TRANDA, 1961), natomiast obserwacje terenowe — przede wszystkim na wybrzeżu — wykazują wyłączną niemal — jeśli idzie o ptaki stare — obecność gatunku pierwszego i dość częste spotkania ptaków młodych, o których przynależności gatunkowej trudno powiedzieć coś pewnego. Przewaga okazów wydrzyka długoogonowego w muzeach (ptaki pochodzące przede wszystkim z głębi lądu) jest oczywista nie tylko dla Polski, gdzie na 13 egzemplarzy tego gatunku zebrano tylko 3 okazy wydrzyka pasożytnego (TRANDA, 1961), ale np. także dla Saksonii, gdzie proporcja ta układa się według HEYDERA (1943) jak 9 : 2. Wprawdzie na wschodnim wybrzeżu Bałtyku (Mierzeja Kurońska) zebrano okazy obu gatunków w bardzo podobnej jak poprzednie proporcji, mianowicie 34 : 11 (SCHÜZ, 1933), ale wyłącznie spośród ptaków młodych. Nie da się zaprzeczyć, że obserwacje prowadzone na naszym wybrzeżu wykazują wśród osobników starych zdecydowaną przewagę *Stercorarius parasiticus* (L.). W rozważaniach o występowaniu wydrzyków w Polsce należy więc wyróżnić i odgraniczyć 2 strefy (wybrzeże i wnętrze kraju) i prawdopodobnie także 2 okresy liczebności (lata inwazji *Stercorarius longicaudus* VIEILL. i lata pozostałe). Wydrzyk długoogonowy, jako gatunek gnieźdzący się o wiele dalej w głąb lądu niż wydrzyk pasożytny (czyli mniej przywiązany do wybrzeży i mórz) i którego inwazyjne przeloty są ściśle związane z gradacjami leminga, niewątpliwie dominuje w czasie przelotów w głębi Polski, zwłaszcza w latach inwazji. Na wybrzeżu przewaga wydrzyka pasożytnego wśród ptaków starych jest zdecydowana; wyjaśnienia wymaga przynależność gatunkowa ptaków młodych. Czy stale dominują wśród tych ostatnich wydrzyki długoogonowe, jakby to wynikało z danych SCHÜZA (1933), czy też tylko w latach inwazji tego gatunku, tego nie wyjaśni obserwacja wizualna, lecz jedynie odstrzały.

Larus minutus PALL. — mewa mała

Linia Wisły przypuszczalnie nadal stanowi zachodnią granicę obszaru lęgowego tego gatunku; najbliższe lęgowiska leżały do niedawna nad jez. Drużno i Zalewem Wiślanym (DOBRICK, 1939) a spoza obszaru lęgowego znane były 2 wyspowe stanowiska z jez. Łeba (SOKOŁOWSKI, 1958) i jez. Mielno w pow. konińskim (GROSSE, 1944), najprawdopodobniej w chwili obecnej już nie istniejące (CZARNECKI, 1963). Jakkolwiek SOKOŁOWSKI (1958) zarejestrował znaczne zmniejszenie się ilości lęgowych mew małych na niektórych jeziorach mazurskich, w tym także na jez. Drużno, trudno uważać to zjawisko za objaw

cofania się obszaru lęgowego; przypuszczalnie chodzi tu o wahania liczebności, jak to sugerują JÓZEFIK i SWIRSKI (1961). Procesowi zanikania mewy małej jako gatunku lęgowego na obszarze położonym na wschód od Wisły przeczy w pewnym stopniu pomyślny stan kolonii na jez. Drużno (w sezonie lęgowym 1962 r. Z. KARCZEWSKI, J. H. KOPTON i L. TOMIAŁOJC naliczyli tu 14 par) oraz dość wysoka koncentracja ptaków jednorocznych, a więc w przedlęgowym stadium rozwoju, na północno-zachodnim krańcu tego obszaru, mianowicie w ujściu Wisły-Przekopu w Mikoszewie. Osobniki te są dość ściśle związane z obszarem lęgowym gatunku, leżącym na wschód od Wisły, o czym świadczy skład stada w poszczególnych okresach cyklu lęgowego. W rezerwacie Ptasi Raj w ujściu Wisły Śmiałej IBARTH (1916) notował ją rzadko, podobnie jak i DOBRICK (1937b), natomiast w ujściu Wisły-Przekopu w Świbnie DOBRICK (1937a) rejestrował już spore stada ptaków niedojrzałych, np. 6 VI 1936 — 40 osobników; 1 VIII 1936 — 80 osobników, w tym 5 w upierzeniu ptaków dorosłych, z czarnymi głowami.

W latach 1960–1963 zarejestrowałem w obu ujściach w sumie kilka tysięcy osobników zarówno w porze lęgowej, jak i na przelocie, przede wszystkim jesiennym. Miejscem stałego pobytu mewy małej od kwietnia do września jest ujście Wisły-Przekopu w Mikoszewie. W 1961 r. wystąpiła tu szczególnie licznie w czerwcu, trzymając się w jednym dużym stadzie na skraju kolonii lęgowej rybitw. Notowałem następujące ilości ptaków: 9 VI 1961 — około 150 imm. oraz 2 ad.; 21 VI 1961 — około 277 imm. i 2 ad.; 27 VI 1961 — około 250 imm. i 1 ad.; 29 VI 1961 — 215 imm. W r. 1962 przez maj i czerwiec przebywało tu nieco mniejsze stado około 50 ptaków (imm. i bardzo nieliczne ad.), które wzrosło liczebnie w lipcu (8 VII 1962) do 257 imm. i 39 ad. i subad. Szczególnie liczna była tu jednak mewa mała w lipcu i sierpniu 1963 r.: 6 VII 1963 — 80 imm. oraz 95 ad. i subad.; 11 VII 1963 — 330 ad., subad. i imm.; 27 VII 1963 — pojawiły się pierwsze młode z lęgów w 1963 r. (P. BUSSE); 1 VIII 1963 — 275 ad. (i subad.) oraz 5 juv.; 3 VIII 1963 — odpowiednio 104 i 7; 6 VIII 1963 — 206 i 11; 10 VIII 1963 — 118 i 6; 13 VIII 1963 — 120 i 70; 15 VIII 1963 — 444 i około 75; 17 VIII 1963 — 594 i 207 (!); 27 VIII 1963 — 301 i 67 osobników.

Skład stada mew małych przebywających od wiosny do wczesnej jesieni w Mikoszewie jest różny w zależności od fazy cyklu lęgowego. Do połowy czerwca, a w niektórych latach do końca czerwca, spotyka się tu prawie wyłącznie ptaki ubiegłoroczne (imm.), a tylko wyjątkowo nieliczne, najczęściej pojedyncze pary ptaków starych (ad.). W ciągu lipca przybywa coraz to więcej tych ostatnich, a osobniki ubiegłoroczne przyoblekają powoli szatę ptaków dorosłych (stadium oznaczone jako subad.). Kiedy pod koniec lipca pojawiają się w ujściu pierwsze ptaki młode z lęgów dopiero co ukończonych (juv.), osobniki ubiegłoroczne (subad.) odróżnić można od starych (ad.) dzięki ciągle jeszcze jasnemu spodowi skrzydeł, który przechodzi w charakterystyczną dla ptaków starych, rozjaśnioną czerń w ostatniej kolejności. W ciągu sierpnia

liczba ptaków młodych ciągle wzrasta, na ogół jednak nie przekracza połowy ilości osobników wybarwionych (ad. i subad.).

Larus minutus PALL. jest ptakiem rozpoczynającym wędrówkę jesienną bardzo wczesnie, bo już z początkiem lipca. Mimo to jeszcze we wrześniu można uchwycić dość intensywny przelot, a ostatnie osobniki obserwować w połowie, a nawet pod koniec października, np. 15 X 1962 — 2 juv. w przełomie Wisły Śmiałej lub 30 X 1960 — 1 juv. w ujściu Wisły Śmiałej. W r. 1960 nad ujściem Wisły Śmiałej przeleciało (przeważnie w kierunku na zachód) w okresie 16 IX–15 X w pierwszych czterech godzinach po wschodzie i w dwóch ostatnich przed zachodem słońca 225 ptaków, w rok później w okresie 12 IX–15 X (1961) w tych samych godzinach 594 ptaki. W 1960 r. wśród 187 osobników, których wiek udało mi się oznaczyć, było 107 ad. i 80 juv., w 1961 — wśród 537 osobników było 240 ad. i 297 juv.

Jakkolwiek ujścia Wisły są miejscem znacznej koncentracji mewy małej w okresie zarówno letnim, jak i jesiennym, nie stanowią one, ani też tereny położone w najbliższym sąsiedztwie, lęgowisk tego gatunku. Piaszczyste łąchy przyujściowe w Mikoszewie, jako teren pobytu wielu setek ptaków niedojrzałych, a z końcem lata także młodych, przedstawiają stosunkowo dobry wskaźnik naturalnego przyrostu pogłowia *Larus minutus* PALL., przynajmniej w północno-zachodniej części jej obszaru lęgowego.

Hydroprogne caspia (PALL.) — rybitwa wielkodzioba

Zdaniem IBARTHA (1916) na wybrzeżu Zatoki Gdańskiej jest to ptak rzadki; znana jest mu tylko 1 obserwacja dokonana w rezerwacie przez HOPPA w dniu 6 V 1907. Po raz drugi obserwował IBARTH (1923) tę rybitwę wspólnie z LÜTT-SCHWAGEREM (1926) w ujściu Wisły-Przekopu w Świbnie w dniu 10 IX 1922 (3 ptaki). Trzecią obserwację z tego terenu podaje LÜTT-SCHWAGER (1926): 20 VIII 1925 w przełomie Wisły Śmiałej w Górkach Wschodnich obserwował on 2 osobniki. O rybitwie tej wyjątkowo nie wspomina tak uważny obserwator jak DOBRICK (1937b), co świadczy o tym, że jeszcze w latach 1931–1937 był to ptak bardzo rzadki na tym terenie.

W latach 1960–1963 spotykałem rybitwę wielkodziobą regularnie, na przełocie wiosennym, i jesiennym. W rezerwacie Ptasi Raj i w ujściu Wisły Śmiałej widzi się jedynie ptaki przelatujące, natomiast w ujściu Wisły-Przekopu, szczególnie po jego prawej stronie w Mikoszewie sporo osobników zatrzymuje się podczas obu przelotów, nawet na dłuższy czas. Najprawdopodobniej ptaki te należą do populacji wschodniobałtyckiej, gnieźdzącej się na szkiełach fińskich. Prawie zawsze w stadach kilkunastu lub kilkudziesięciu ptaków widzi się jednego lub więcej noszących obrączki. Spośród około 75 spotkań rybitwy wielkodziobej na obszarze obu ujść Wisły w latach 1960–1963 na uwagę zasługują:

Z obserwacji wiosennych:

- 16 IV 1960 — 3 osobniki w locie nad Martwą Wisłą w Górkach Wschodnich;
- 9 IV 1961 — 2 osobniki w locie nad jeziorem rezerwatu Ptasi Raj;

- 12 IV 1961 — 7 osobników w ujściu Wisły-Przekopu w Świbnie;
 8 IV 1962 — 2 osobniki w locie nad Martwą Wisłą w Górkach Wschodnich;
 18 IV 1962 — 29 osobników w ujściu Wisły-Przekopu w Mikoszewie;
 29 V 1962 — w Mikoszewie, z licznych ptaków pozostała 1 para, obserwowana jeszcze w I dekadzie czerwca;
 26 IV 1963 — Mikoszewo, ze stada mew dochodzi głos tej rybitwy;
 Z obserwacji z czerwca:
 29 VI 1961 — Mikoszewo, 1 osobnik w locie nad kolonią rybitw;
 8 VI 1962 — 1 osobnik w sąsiedztwie kolonii rybitw w Mikoszewie;
 18 VI 1962 — 4 osobniki w ujściu w Mikoszewie;
 22 VI 1962 — tamże, 3 rybitwy wielkodziobe;
 Z obserwacji jesiennych:
 23 VIII 1960 — 16 osobników w Świbnie, w tym 1 młody z obrączką;
 20 VII 1961 — 10 osobników w Mikoszewie;
 2 VIII 1961 — 33 osobniki w Mikoszewie (27 ad. i 6 juv.), w tym 1 juv. z obrączką;
 8 VII 1962 — rano, w kolonii rybitw w Mikoszewie słyszałem głos rybitwy wielkodziobej; po południu P. BUSSE widział kilkanaście osobników, w tym także młode;
 17 IX 1962 — przed godz. 06.00 2 osobniki w przelomie Wisły Śmiałej w Górkach Wschodnich, o godz. 16.00 — 1 osobnik tamże;
 28 IX 1962 — w rezerwacie Ptasi Raj L. TOMIAŁOJCZ sprostregł 2 osobniki w locie na zachód;
 11 VII 1963 — w Mikoszewie 3 osobniki stare;
 1–27 VIII 1963 — w Mikoszewie zanotowałem w 9 spotkaniach 221 osobników; na 127, których wiek udało mi się oznaczyć, było 86 ad. i 41 juv.
 30 IX 1963 — w przelomie Wisły Śmiałej zanotowałem 2 osobniki lecące na wschód (ad. i juv., oznaczone po głosie);

Mimo kilkakrotnego spotkania tego gatunku w czerwcu w bezpośrednim sąsiedztwie kolonii rybitw (*Sterna hirundo* L. i *S. albifrons* PALL.) możliwość jej gnieźdzenia się na tym terenie w latach ubiegłych należy wykluczyć; kolonia była starannie przeszukiwana w tym celu; znaleziono jedynie wymienione 2 gatunki rybitw, 2 gatunki sieweczek (*Charadrius hiaticula* L. i *Ch. dubius* SCOP.) oraz niedokończone zniesienia *Larus ridibundus* L. wiosną 1962 r.

Sterna sandvicensis LATH. — rybitwa czubata

W awifaunie południowego Bałtyku rybitwa czubata jest elementem stosunkowo młodym. Pierwszym dowodem jej występowania na tym obszarze jest okaz zastrzelony 6 VIII 1907 w Oksywii koło Gdyni przez KUTSCHKOWSKIEGO (DOBRICK, 1936), ale regularne pojawy rejestrowane są na wybrzeżu gdańskim od r. 1928, a na obszarze byłych Prus Wschodnich dopiero od 1936 r. (DOBRICK, 1936; TISCHLER, 1941). Z ujść Wisły nie wspomina o tym gatunku ani IBARTH (1916), ani LÜTTSCHWAGER (1925), natomiast DOBRICK (1933, 1937b) donosi o znalezieniu gniazda wraz z zniesieniem już w r. 1929 (11 VI 1929) na bagnistych łąkach nieopodal brzegu Wisły Śmiałej w Górkach Zachodnich. Mimo niszczenia lęgów, rybitwa czubata pozostała tu gatunkiem lęgo-

wym, przynajmniej w latach 1932–1936, co wspomniany autor (DOBBRICK, 1936) stwierdzał co roku na podstawie obserwacji ptaków młodych, a w r. 1933 — w końcu czerwca, nawet nielotnych jeszcze piskląt w ujściu Wisły Śmiałej, a więc w bezpośrednim sąsiedztwie wspomnianego łęgowiska. Obserwowano także masowe skupienia osobników na przelocie jesiennym, np. 1 VIII 1936 — w ujściu Wisły w Świbnie 180 osobników, w tym 20 młodych (DOBBRICK, 1936, 1937a).

Aktualny stan odbiega od relacji sprzed 30 lat; *Sterna sandvicensis* LATH. z całą pewnością nie gnieździ się w sąsiedztwie ujścia Wisły Śmiałej, ani w ujściu Wisły-Przekopu, ale pozostała na tym obszarze ptakiem pojawiającym się regularnie i w znacznej liczbie, przede wszystkim na przelocie jesiennym. W latach 1960–1963 notowano dziesiątki osobników, przede wszystkim w miesiącu sierpniu, zarówno przelatujących na zachód wzdłuż wybrzeża w stadkach po 2–3 ptaki, jak i odpoczywających przez wiele dni w Mikoszewie w stadach znacznie większych. Szczególnie licznie wystąpiła w sierpniu 1963 r. W ujściu Wisły-Przekopu w Mikoszewie zanotowałem wtedy następujące ilości: 1 VIII — 110 ad. i 43 juv.; 6 VIII — 127 ptaków; 10 VIII — około 180 osobników. Najpóźniejsza obserwacja z przelotu jesiennego pochodzi z r. 1962: 14 IX zanotowałem w przelomie Wisły Śmiałej 1 ptaka. Na wiosnę, obserwacje rybitwy czubatej zdarzają się o wiele rzadziej; tylko dwukrotnie widziałem po jednej parze w Mikoszewie (19 V i 8 VI 1962). Istniejąca tu kolonia rybitw była w 1962 r. dokładnie przeszukana i raczej należy wykluczyć gnieźdzenie się w tym czasie rybitwy czubatej w ujściu Wisły-Przekopu, niemniej dość wczesny pojaw w tym roku ptaków starych z młodymi (8 VII 1962 — 8 osobników, w tym 1 para karmiąca 2, lotne już młode) pozwala przypuszczać, że możliwe jest istnienie niewielkich i sporadycznie obsadzanych stanowisk łęgowych tego gatunku na naszym wybrzeżu.

Sporo ptaków, szczególnie młodych (czasem nawet do około 15 % wszystkich osobników) zatrzymujących się w Mikoszewie nosi obrączki. Dzięki tym ptakom (zaobráczkowany za granicą) udało się zdobyć 2 wiadomości powrotne w 1963 r. które rzucają pewne światło na ich pochodzenie:

6 209 267 Vogelwarte Helgoland, zaobráczkowany jako pull. 5 VI 1963 na Rugii (Vogelinsel Heuwiese, 54° 26' N; 13° 08' E) NRD przez R. DOSTA, schwytny i wypuszczony z dodatkową obrączką F 515 001 St. Ornith. Polonia Varsovia 31 VII 1963 w Mikoszewie (ujście Wisły, 54° 21' N; 18° 58' E) przez autora;

782 578 Zool. Museum Copenhagen, zaobráczkowany jako pull. 13 VI 1961 w Hals, Jyll (57° 00' N; 10° 19' E), Dania, znaleziony martwy 27 VIII 1963 w Mikoszewie przez R. HALBĘ.

6 002 730 Vogelwarte Hiddensee, zaobráczkowany jako Juv. 1. VI. 1964 na Rugii, schwytny i wypuszczony z dodatkową obrączką F 526 907 St. Ornith. Polonia Varsovia 25 VII 1964 w Mikoszewie.

Przypuszczalnie wschodni kierunek dyspersji części osobników łęgowych nie jest przypadkowy, gdyż ujście Wisły-Przekopu co najmniej od 30 lat jest miejscem koncentracji rybitwy czubatej we wczesnej

fazie przelotu, a najbliższe kolonie lęgowe leżą stale w odległości 300–400 km na zachód i północny zachód; być może kierunek ten wyraża stałą acz powolną tendencję ekspansywną *Sterna sandvicensis* LATH. na obszarze południowego Bałtyku.

Sterna macrura NAUM. — rybitwa popielata

Odnosnie do występowania rybitwy popielatej na naszym wybrzeżu panują nieczym nieuzasadnione poglądy, że powinna tu, jako gatunek związany z terenem nadmorskim, pojawiać się stosunkowo często, a nawet się gnieździć. Dane z piśmiennictwa poglądy te podtrzymują tylko częściowo; z omawianego obszaru IBARTH (1916) nie wspomina o niej wcale, LÜTTSCHWAGER (1925) twierdzi, że w rezerwacie Ptasi Raj jest ptakiem bardzo rzadkim, a nieco później (LÜTTSCHWAGER, 1926) donosi o znalezieniu martwego ptaka w kolonii rybitw na brzegu Wisły Śmiałej w Górkach Zachodnich, wreszcie DOBBRICK (1933, 1937a, 1937b i 1939) wspomina o dwóch stanowiskach lęgowych: w Górkach Zachodnich (11 VI 1929 — 3 lęgi na wspomnianym już stanowisku *Sterna sandvicensis* LATH.) oraz w Świbnie (w kolonii *Sterna albifrons* PALL. i *S. hirundo* L.). MANGELS i SCHÜZ (1933) przy okazji cytowania 3 obserwacji rybitwy popielatej z obszaru Zalewu Kurońskiego w r. 1932, donoszą o znalezieniu przez W. DOBBRICKA w okolicy Gdańska w lecie (prawdopodobnie 1932 r.) 4-letniego ptaka z obrączką, pochodzącego z wyspy Gotlandii na Bałtyku.

Mimo specjalnej uwagi, w latach 1960–1963 udało mi się obserwować ten gatunek bez zastrzeżeń tylko raz: 29 VI 1961 — w Mikoszewie, na brzegu kolonii rybitw siedziały 2 stare ptaki w towarzystwie 2 rybitw zwyczajnych, *Sterna hirundo* L., i 5 mew małych, *Larus minutus* PALL. W takiej sytuacji mogłem uchwycić kilka drobnych różnic w wyglądzie obu zbliżonych do siebie rybitw. *Sterna macrura* NAUM. miały wyraźnie krótsze nogi, dzioby bez czarnego końca, nieco krótsze i bardziej czerwone niż *Sterna hirundo* L. Były to ptaki nie związane z tutejszą kolonią, gdyż wkrótce zniknęły. Dwukrotnie spotykałem w ujściu Wisły Śmiałej osobniki o czerwonych dziobach bez czarnego lub ciemnego końca (17–19 IX 1960 oraz 16 IX 1961) podobnie też P. BUSSE w Mikoszewie w lipcu 1963 r.; obserwacje te odnoszą się jednak do rybitwy zwyczajnej, u której ptaki z całkowicie czerwonym (a raczej pomarańczowoczerwonym) dziobem, podobnie jak u rybitwy popielatej ptaki o dziobie zakończonym czarno lub ciemno, trafiają się stosunkowo często, a w niektórych przypadkach nawet bardzo często, jak to wykazali STEINBACHER i GOETHE (1935).

DOBROWOLSKI (1959) donosi o licznych występowaniu tego gatunku na Półwyspie Helskim w lipcu 1958 r. Doniesienie to polega na nieporozumieniu, którego podstawą było najprawdopodobniej nieuzasadnione mniemanie, iż na wybrzeżu pospolitszym z dwóch średniej wielkości gatunków rybitw powinien być gatunek *Sterna macrura* NAUM. Liczebność obserwowanych ptaków,

a także brak spostrzeżeń odnoszących się do rybitwy zwyczajnej, pospolitej na naszym wybrzeżu, świadczą o tym, że w doniesieniu tym chodzi właśnie o nią. Trudno bowiem przypuścić, aby wszystkie napotkane osobniki (stare) miały dzioby bez czarnego lub ciemnego zakończenia. Obserwacje takich ptaków nie trafiają się na naszym wybrzeżu zbyt często (w przeciwieństwie np. do wybrzeży Morza Północnego, por. STEINBACHER i GOETHE, 1935) i nawet wtedy jeszcze nie mogą być podstawą do bezbłędnego oznaczenia. TOMIAŁOJĆ (1963) podaje obserwację 1 rybitwy popielatej z okolicy portu rybackiego we Władysławowie na Półwyspie Helskim z 23 VII 1961. Według informacji listownej (TOMIAŁOJĆ, in litt.), autor oparł się w oznaczeniu tylko na barwie dzioba i wobec faktu spotykania osobników pokrewnej rybitwy (*Sterna hirundo* L.) z takim dziobem, zamierza obserwację tę unieważnić.

Sterna macrura NAUM. jest z pewnością, poza wyjątkowo u nas spotykaną rybitwą krótkodziobą, *Gelochelidon nilotica* (GMEL.), naszą najrzadszą rybitwą i chociaż nie można wykluczyć jej gnieźdzenia się na naszym wybrzeżu, najprawdopodobniej nie wpływa to na jej stan ilościowy w takim stopniu, aby można było twierdzić, iż u podstaw ubóstwa notowanych spotkań leżą przede wszystkim trudności związane z samą obserwacją (brak obserwatorów, trudności w bezbłędnym oznaczeniu gatunku) niż nikła ilość ptaków związanych z naszym wybrzeżem.

Alca torda L. — alka krzywonosą

Gatunek ten ma na Bałtyku swoje lęgowiska, a także z całą pewnością zimuje w jego południowej części. Najbliższe wybrzeży polskich kolonie lęgowe alki krzywonosej położone są na wyspach kompleksu Christiansø koło Bornholmu, a szczególnie na jednej z wysepek pod nazwą Gräsholm. SALOMONSEN (STRESEMANN, 1943) naliczył tu w r. 1939 i 1940 odpowiednio 318 i 161 jaj tego ptaka. LÜTTSCHWAGER (1932) donosi o zaobrączkowanym 11 VII 1929 na Gräsholmie ptaku, który został schwytyany na wędkę (!) w Sopocie w dniu 8 XI 1929. Informację tego autora, według której alka krzywonosą jest w zimie ptakiem pospolitym u wybrzeży Sopotu, należy jednak uznać za przesadzoną lub odnoszącą się do ptaków chorych. W strefie wybrzeża obserwacje zdrowych osobników należą raczej do rzadkości, jak to ma miejsce np. w ostatnich latach na Zatoce Gdańskiej. W większości przypadków jego obecność stwierdza się na podstawie znalezienia ptaków martwych lub dogorywających, wyrzucanych na brzeg przez fale, niekiedy także rybacy przywożą okazy, które wpadają w sieci. Z obszaru ujść Wisły nie ma o nim wzmianek w dotychczasowej literaturze. W latach 1959–1963 znaleziono tu czterokrotnie martwe okazy: 22 V 1959 — J. B. SZCZEPSKI znalazł na plaży w Górkach Wschodnich 1 okaz w stanie rozkładu; 16 XII — tamże, znalazłem martwego ptaka z zaoliwioną piersią i brzuchem; 18 III 1960 — tamże, 1 okaz martwy, silnie zaoliwiony i zniszczony przez krę i fale; 17 VII 1963 — R. HALBA znalazł w Miko-

szewie 1 ptaka w stanie rozkładu, przypuszczalnie z zimy 1962/63. W Helu znaleziono ponadto w połowie stycznia 1959 r. na plaży martwego ptaka o zupełnie czystym upierzeniu. Tamże, w II połowie grudnia 1959 r. schwytano 1 żywą, silnie zaoliwioną alkę krzywonośną. Upierzenie ptaka oczyszczono dokładnie benzyną; ptaka hodowano dalej w warunkach domowych przez okres 2 tygodni, karmiąc go dorszami, podawanymi w małych kawałkach. Mimo dobrej kondycji, ptak padł przy próbie wypuszczenia go na wolność z początkiem stycznia wskutek całkowitego przemoczenia upierzenia.*

Uria grylle (L.) — nurzyk białoskrzydły

Jest to najpospolitszy u nas gatunek z rodziny *Alcidae*. Mimo to, podobnie jak w przypadku alki krzywonośnej, obserwacje żywych i zdrowych osobników zdarzają się na naszym wybrzeżu niezbyt często. LÜTTSCHWAGER (1932) pisze, że w pobliżu Sopotu jest to zimą ptak pospolity, nie podaje jednak szczegółów odnośnie do ilości i stanu zdrowotnego ptaków. W okolicy portu w Gdyni nurzyki białoskrzydłe w ilości kilku osobników pojawiają się według ŻMUDZIŃSKIEGO (1958) regularnie co wiosnę, a podczas łagodnych zim (np. 1955) już nawet w styczniu. Autor ten znalazł ponadto kilka okazów padłych wskutek zarazy oliwnej na południe od portu gdyńskiego w dniu 14 IV 1956. Z rezerwatu Ptasi Raj i jego okolic nurzyk białoskrzydły nie był dotąd podawany. Tylko 1 raz obserwowałem go na Wiśle Śmiałej, w pobliżu jej ujścia w dniu 10 I 1960. Jeden, stosunkowo niepłochliwy ptak, pozwalający się obserwować z odległości 10 m nurkował pomiędzy krą zalegającą Wisłę. W jego niejednorodnym, czarno-białym upierzeniu dało się wyróżnić duże białe lusterko, a właściwie duża biała plama na skrzydle, od której otrzymał polską nazwę. Ptak nie wykazywał żadnych śladów zaoliwienia. Także tylko 1 raz znalazłem martwego ptaka, mianowicie 28 IV 1963 — 1 zupełnie zniszczony okaz, wyrzucony przez fale na plażę w Śpiewowie, między Świbnem a Sobieszewem. Był to okaz w szacie letniej, zaoliwiony i zniszczony do tego stopnia, że nawet czaszka nie nadawała się do zbiorów. Oznaczenia dokonałem na podstawie białej plamy na skrzydłach, czerwonego koloru nóg (mocno już wyblakłego) i kształtu dzioba. Cztery nurzyki białoskrzydłe w szacie zimowej obserwowałem ponadto razem z B. CYMBOROWSKIM i J. OKULEWICZEM 21 IV 1963 przy wejściu do portu rybackiego w Helu. Jeden z ptaków, siedzący na końcu falochronu pozwolił się podejść dużej grupie obserwatorów na odległość 30 m. Upierzenie jego w okolicy kloaki wykazywało pewien stopień zaoliwienia.

* Okaz ten, podobnie jak i te z pozostałych, które nadawały się do spreparowania skóry, znajduje się w zbiorach Instytutu Zoologicznego PAN w Warszawie. Skórka okazu znalezionej w Helu w styczniu 1959 r. znajduje się w zbiorach Zakładu Zoologii Systematycznej UAM w Poznaniu. Czaszkę okazu znalezionej w Mikoszewie przechowuje R. HALBA.

UJŚCIA WISŁY JAKO MIEJSCA KONCENTRACJI PTAKÓW

Wisła, niosąca spore ilości rumowiska rzeczno, w zasadniczy sposób kształtuje obraz swojej delty. Intensywność przebiegających tu różnorodnych procesów geomorfologicznych wywiera istotny wpływ na świat organiczny. Z czterech ujść, którymi Wisła kontaktuje się z wodami Zatoki Gdańskiej, w niniejszych rozważaniach należy wyłączyć dwa: ujście nieczynnej od r. 1840 Wisły Gdańskiej (dzisiejszej Martwej Wisły) w Gdańsku, tzw. Wisłoujście, jako całkowicie objęte gospodarką portową, oraz ujście nieczynnego od 1915 r. Nogatu pod Elblągiem, jako całkowicie martwe i odizolowane wodami Zalewu Wiślanego od Zatoki Gdańskiej, a więc wyłączone ze sfery intensywnego ścierania się wpływów rzecznych i morskich. Pozostałe dwa ujścia charakteryzuje pewna typowość w przebiegu procesów przyujściowych, jakkolwiek odmienny jest ich kierunek i natężenie, a tym samym i odmienny wpływ na ilościowe i jakościowe kształtowanie się świata organicznego.

Ujście Wisły Śmiałej w Górkach Wschodnich powstało w wyniku przerwania przez Wisłę Gdańską nadmorskiego wału piaszczystych wydym w 1840 r. Czynne do r. 1895, ukształtowało dość duży stożek, ulegający jednakże od momentu odcięcia Wisły Gdańskiej, a tym samym Wisły Śmiałej od sztucznie utworzonego przekopu służą (r. 1895), procesowi powolnego uwstecznienia przez zanik przybrzeżnych mielizn i łach, cofanie się linii brzegowej pod naporem morza, zarastanie wydym przez roślinność i wreszcie lądowanie płytkich jezior przybrzeżnych.

Bogactwo awifauny lęgowej tego obszaru należy już do przeszłości. Gatunki w pierwszym rzędzie kolonizujące stosunkowo trudno dostępne połacie stale wynurzonych łach piaszczystych, jak *Sterna hirundo* L., *St. albifrons* PALL., *Charadrius dubius* SCOP. czy *Ch. hiaticula* „L”. zniknęły przypuszczalnie w ciągu ostatnich kilkunastu lat (ostatnie gniazda *Sterna albifrons* PALL. i *Charadrius hiaticula* L. znalazłem tu latem 1960 r.). Z obszaru niskich łąk i pobraży rozległych trzcinowisk zniknęły takie gatunki lęgowe, jak *Calidris alpina schinzii* (BREHM), *Tringa glareola* L., *Totanus totanus* (L.) czy *Vanellus vanellus* (L.), notowane tu zarówno przez IBARTHA (1916) jak i DOBRICKA (1932b, 1933 i 1937b). Dwa przyujściowe jeziora, jako lęgowiska kaczek, w chwili obecnej nie przedstawiają pod względem ilościowym i jakościowym nic szczególnego, mimo zanotowanego tu przed około 30 laty bogactwa gnieźdzących się gatunków (DOBRICK, 1933 i 1937b); coraz rzadziej też wyprowadzają młode, gnieźdzące się tu do niedawna regularnie w ilości 2 par łabędzie nieme, *Cygnus olor* (GMEL.).

Dla gatunków przelotnych ujście Wisły Śmiałej tylko częściowo stanowi miejsce koncentracji; na obu jeziorach utworzonego tu rezerwatu Ptasi Raj gromadzi się zwłaszcza jesienią niejednokrotnie do 4000 kaczek, *Anas platyrhynchos* L., *A. penelope* L., *Spatula clypeata* (L.), *Aythya fuligula* (L.), *A. ferina* (L.), *A. marila* (L.) i innych, a wśród nich bardzo rzadka na wybrzeżu

Netta rufina (PALL.). Większe jezioro ma, jak się zdaje, pewne znaczenie jako punkt etapowy w przelocie wszystkich naszych trzech gatunków łabędzi, *Cygnus olor* (GMEL.), *C. cygnus* (L.) i *C. bewickii* YARR. Późną jesienią, a szczególnie wczesną wiosną ich liczba dochodzi niejednokrotnie do 60 osobników (marzec 1961). Sporo gatunków z rzędu *Charadriiformes* odwiedza ujście w czasie przelotów; z nich tylko niektóre w większych stadach, jak np. kulik wielki, *Numenius arquata* (L.) — 23 VIII 1963 — 48 ptaków sposobiających się do noclegu na plaży jeziora rezerwatu, siewka złota, *Charadrius apricarius* (L.), w drugiej połowie października — w stadach dochodzących do 50 osobników, czajka, *Vanellus vanellus* (L.) z pobliskich Żuław, odwiedzająca codziennie rezerwat przez okres jesieni. Cztery gatunki mew, *Larus marinus* L., *L. argentatus* PONTOPP., *L. canus* L. i *L. ridibundus* L. zatrzymują się w ujściu przez cały rok, pozostałe dwa — *L. fuscus* L. i *L. minutus* PALL. przelatują tędy w ilości do kilkuset osobników, przede wszystkim jesienią.

W okresie zimy ujście przedstawia jednak dla wielu gatunków ptaków wodnych zimujących lub prezimowujących teren nader atrakcyjny. Pod osłoną przyujściowych falochronów, szczególnie w czasie sztormowej pogody, żeruje tu na wodach Zatoki Gdańskiej liczące do 500 osobników stado krzyżówek, *Anas platyrhynchos* L., oraz kilkadziesiąt łysek, *Fulica atra* L., dziesiątki łodówek, *Clangula hyemalis* (L.), markaczek, *Melanitta nigra* (L.), uhli, *M. fusca* (L.), traczy, *Mergus merganser* (L.), *M. serrator* L. i *M. albellus* L., stare samice i młode osobniki edredona, *Somateria mollissima* (L.), a podczas silnych sztormów pojawiają się tu także stare, pięknie wybarwione samce edredonów, znikające po ustaniu burzliwej pogody. Obszar przyujściowy stanowi wreszcie łowisko zimujących tu co roku bielików.

Kierunek zmian w awifaunie ujścia Wisły Śmiałej jest zgodny w ostatecznym rozrachunku z kierunkiem jego powolnej degradacji geomorfologicznej; powstałe na krótko w pewnym stadium rozwoju ujścia sprzyjające urozmaiceniu awifauny warunki zdają się stopniowo zanikać, mimo zabezpieczenia terenu z punktu widzenia potrzeb ochrony przyrody.

Ujście Wisły-Przekopu w Świbnie i Mikoszewie, czynne od 1895 r., a od r. 1915 wprowadzające do Zatoki Gdańskiej główną masę wód wiślanych, ulega stałemu i silnemu rozwojowi dzięki wspólnemu odkładaniu się po jego bokach rumowiska rzeczno i prawdopodobnie także morskiego, jak to sugeruje SŁOMIANKO (1958). Monotonną linię południowego wybrzeża Zatoki Gdańskiej stożek tego ujścia urozmaica znacznym wybrzuszeniem w kierunku otwartego morza i wypłyceciem przybrzeżnych wód, utworzeniem wieloset-hektarowych płycizn, łąk i płaskich wydym oraz płytkich zatok, stanowiących zaczątki przyszłych jezior przyujściowych.

Pierwsze wzmianki o lęgach ptaków w tym ujściu pochodzą z r. 1936 (DOB-
BRICK, 1937a i 1939) i dotyczą małej kolonii lęgowej rybitwy zwyczajnej, *Sterna hirundo* L., rybitwy białoczelnej, *S. albifrons* PALL. i rybitwy popie-
latej, *S. macrura* NAUM. Przypuszczalnie ptaki te zaczęły się tu gnieździć

o wiele wcześniej, gdyż w ciągu 40 lat rozwoju ujścia (1895–1935) niejednokrotnie istniały w nim dogodne warunki lęgowe. W latach 1961–1963 znajdowała się tu nadal kolonia rybitw, w której brakło ostatniego z wymienionych gatunków, ale regularnie gnieździły się ponadto sieweczki obrożne, *Charadrius hiaticula* L. i sieweczki rzeczne, *Ch. dubius* SCOP. Na płaskiej wyspie, wzniesionej nad poziom morza o 1–2 m i powierzchni niecałych 4 ha, naliczyłem w r. 1961 jednorazowo 124 zniesienia *Sterna hirundo* L., 40 zniesień *St. albifrons* PALL. i po 3 zniesienia *Charadrius hiaticula* L. i *Ch. dubius* SCOP. (16 VI 1961). Lęgi obu gatunków sieweczek składane w tym samym biotopie w niewielkiej odległości od siebie stanowią charakterystyczne dla awifauny ujściowej zjawisko, notowane tu co roku. Na terenie kolonii dwukrotnie zanotowałem lęgi śmieszki, *Larus ridibundus* L., złożone albo na zwałach przesypanego piaskiem chrustu (1961 – 2 gniazda po 2 jaja, z których wyprowadzone zostało tylko 1 młode) albo wprost na piasku w płytkich dołkach (1962 – 5 gniazd, w tym 1 z dwoma jajami, pozostałe z pojedynczymi, zniszczonych przez lisa, *Vulpes vulpes* L. w początkowej fazie lęgu). Ponieważ łąchy i wydmy przyujściowe są dostępne poprzez kamienną groblę Wisły dla ludzi i różnych drapieżników, losy kolonii w poszczególnych latach są różne. W 1962 r. większość lęgów w fazie znoszenia i początku ich wysiadywania zniszczył lis, *Vulpes vulpes* L., w 1963 r. nie zanotowano tu lisa w ogóle za to około 75 % piskląt zagryzły gronostaje, *Mustela erminea* L., których nie obserwowano w roku poprzednim.

Dla ptaków związanych z wybrzeżem ujście Wisły-Przekopu jest ważnym punktem etapowym w przelotach zarówno wiosennych, jak i jesiennych, jakkolwiek podczas tych ostatnich liczba osobników niektórych gatunków znacznie przekracza ilości z okresu wiosny. *Larus minutus* PALL. występuje tu w liczbie do 800 osobników (17 VIII 1963); *L. canus* L. – do 1750 ad. i 100 juv. (2 VIII 1963); *L. fuscus* L. – do 250 ptaków starych, bez uwzględnienia dość licznych ptaków młodych (20 VII 1963); *L. argentatus* PONTOPP. – do 710 osobników, w tym około 70 % ad. i subad. (6 VIII 1963); *L. marinus* L. – do 177 ptaków, w tym 121 ad. i subad. oraz 56 imm. i juv. (3 VIII 1963); *Chlidonias nigra* (L.) – do 2275 czy 2505 osobników (2 i 3 VIII 1963); *Sterna hirundo* L. – do około 200 ptaków i *S. albifrons* PALL. – do około 150 osobników (10 VIII 1963); *S. sandvicensis* LATH. – do 127 lub około 180 ptaków (6 i 10 VIII 1963) czy wreszcie *Hydroprogne caspia* (PALL.) – do 35 czy 41 osobników (3 i 4 VIII 1963). Dość licznie w stosunku do innych części naszego wybrzeża występują tu w czasie przelotów ptaki należące do rzędu *Charadriiformes*. Około połowy sierpnia nad ujściem przelatuje w kierunku na zachód (sektor W–WSW) do kilkuset kulików, np. w dniu 14 VIII 1963 – 34 *Numenius arquata* (L.) i 220 *N. phaeopus* (L.); niewielkie, do 20 ptaków liczące stado gatunku pierwszego, nocuje w ujściu w ciągu sierpnia niemal codziennie. Licznie zatrzymuje się tu *Calidris alpina* (L.) – 119 i 178 osobników (1 i 2 VIII 1963); *C. canutus* (L.) – 23 ptaki (13 VIII 1963) czy też *Crocethia alba* PALL. – 26 osobników (10 VIII 1963). Z innych rzędów bardzo liczne są krzyżówki,

Anas platyrhynchos L. — do 800 ptaków (27 VIII 1963) i cyraneczki, *A. crecca* L. — do 160 ptaków obok 480 krzyżówek (6 VIII 1963), a wiosną, latem i jesienią kormorany, *Phalacrocorax carbo* L. — do 90 osobników (11 VII 1963).

Z początkiem i końcem zimy w ujściu koncentrują się lodówki, *Clangula hyemalis* (L.), z upodobaniem żerujące w ilości do 850 osobników w końcowym odcinku Wisły (28 XI 1961) czy też czernice, *Aythya fuligula* (L.), około 200 osobników (26 III 1962). Przez całą zimę ujście stanowi miejsce odpoczynku i noclegu, a także częściowo żerowisko wielu dziesiątków osobników większych gatunków mew (*Larus marinus* L., *L. argentatus* PONTOPP. i *L. canus* L.).

Jednym z głównych czynników decydujących o znacznej koncentracji ptaków w ujściu Wisły-Przekopu jest obecność niezwykle dogodnego układu stosunków troficznych i siedliskowych powstałego w wyniku:

1) wypłyenia wód przyujściowych, a w związku z tym ułatwienia połowu drobnych ryb, skorupiaków i robaków; 2) spływu ścieków i odpadków organicznych i osadzania ich po bokach ujścia w postaci zwałów detritusu; 3) spływu larw, a następnie rójki miliardów jętek, komarów i innych owadów stanowiących doskonały żer dla wielu gatunków ptaków; 4) obecności mniej typowych dla południowego wybrzeża Bałtyku odcinków brzegu kamiennego (groble Wisły) i mulistego (zatoczki przyujściowe). Wobec stałego rozwoju ujścia należy się spodziewać dalszego wzbogacania się jego awifauny o nowe gatunki i jeszcze wyższej koncentracji ptaków w poszczególnych porach roku.

PIŚMIENNICTWO

- AUMEES, L., 1961. Meririsola (*Calidris m. maritima* BRÜNN.) esmasleid Eestis. Faunist. markmeid. Eesti NSV tead. Akad. Loodus. Selts, Tallin, 1, 2 : 164-165.
- BECKMANN, K. O., 1943. Ueber das gegenwärtige Vorkommen einiger Vogelarten in Schleswig-Holstein. Orn. Monatsber., Berlin, 51, 3/4: 87-89.
- BUSSE, P., GROMADZKI, M., SZULC, B., 1963. Obserwacje przelotu jesiennego w roku 1960 w Górkach Wschodnich koło Gdańska. Acta orn., Warszawa, 7, 10: 305-336.
- CONWENTZ, 1885. Die einheimische Wirbelthier-Fauna. II. Schr. naturf. Ges. Danzig, N. F. 6, 2: 6-11.
- CONWENTZ, 1886. Die einheimische Wirbelthier-Fauna. III. Ibidem, 6, 3: 10-13.
- CONWENTZ, 1888. Die einheimische Wirbelthier-Fauna. IV. Ibidem, 7, 1: 38-40.
- CONWENTZ, 1889. Die einheimische Wirbelthier-Fauna. V. Ibidem, 7, 2: 184-192.
- CZARNECKI, Z., 1963. Stan badań nad ornitofauną Wielkopolski. Bad. fizjogr. Pol. zach., Poznań, 12: 7-38.
- DACHSELT, E., 1943. *Calidris maritima* erstmalig für Ostpreussen nachgewiesen. Orn. Monatsber., Berlin, 51, 1/2: 52.
- DOBBRICK, W., 1930. Wassertreter auf dem Vogelschutzgebiet bei Oestlich Neufähr — Danzig. Orn. Monatsber., Berlin, 38, 1: 12-13.
- DOBBRICK, W., 1931a. *Phalaropus lobatus* L. — wieder Durchzugsgast im Messinaschutzgebiet. Orn. Monatsber., Berlin, 39, 2: 51.

- DOBBRICK, W., 1931b. Steinwälzer, *Arenaria interpres interpres* L. — regelmässiger Durchzügler bei Oestl. Neufahr. Vogelzug, Berlin, **2**, 4: 173–174.
- DOBBRICK, W., 1932a. *Phalaropus lobatus* L., Sommergast im Messinagebiet. Orn. Monatsber., Berlin, **40**, 2: 52.
- DOBBRICK, W., 1932b. Brutmitteilungen aus dem Danziger Gebiet. Orn. Monatsber., Berlin, **40**, 6: 167–170.
- DOBBRICK, W., 1933. Beiträge zur Ornithologie unserer engeren Heimat. III. Das Messinaschutzgebiet als Vogelbrutstatte. Ber. westpr. bot.-zool. Ver., Danzig, **55**: 69–102.
- DOBBRICK, W., 1936. Ein neuer Brutvogel an der Danziger Küste — *Sterna s. sandvicensis* LATH., Brandseeschwalbe. Orn. Monatsber., Berlin, **44**, 6: 184–186.
- DOBBRICK, W., 1937a. Die ersten Brutvögel auf dem Schiewenhorster Neulande. Ber. westpr. bot.-zool. Ver., Danzig, **59**: 108–109.
- DOBBRICK, W., 1937b. Messina, das Danziger Vogelparadies. N. S. Erzieher, Danzig, **5**, 12: 198–204.
- DOBBRICK, W., 1939. Aus dem Danziger Gebiet. Orn. Monatsber., Berlin, **47**, 2: 48–51.
- DOBROWOLSKI, K. A., 1959. Pierwsze obserwacje ekologiczne awifauny Powyspu Helmskiego i Zatoki Puckiej. Ekol. pol. B., Warszawa, **5**, 1: 67–75.
- DOBROWOLSKI, K. A., 1963. Proba analizy pojęcia „rzadki gatunek”. Ekol. pol. B., Warszawa, **9**, 3: 207–212.
- DOST, H., 1959. Die Vögel der Insel Rügen. Wittenberg-Lutherstadt.
- GROSSE, A., 1944. Zwergmöwe (*Larus minutus* PALL.), Brutvogel im Warthegau. Orn. Monatsber., Berlin, **52**, 5/6: 158.
- HENRICI, 1902. Ueber die Bedeutung der Vogelwelt Westpreussens. Schr. naturf. Ges. Danzig, N. F. **10**, 4: 49–61.
- HEYDER, R., 1943. Das Hufigkeitsverhaltniss im Auftreten von *Stercorarius parasiticus* und *longicaudus* im Lande Sachsen. Orn. Monatsber., Berlin, **51**, 3/4: 65–67.
- IBARTH, A. et al., 1916. Das staatliche Vogelschutzgebiet an der alten Weichselmundung bei Neufahr unweit Danzig. Die Vogelwelt. Beitr. Naturdenkm., Berlin, **5**: 357–413.
- IBARTH, A., 1921. Verzeichniss der auf dem Vogelschutzgebiet bei Neufahr (Messina Insel) bis September 1921 beobachteten Vögel. Mitt. westpreuss. Prov. komm. Naturdenkm., Danzig, **4**: 37–38.
- IBARTH, 1923. Raubseeschwalben an der Danziger Bucht. Orn. Monatsber., Berlin, **31**, 2: 40.
- JOZEFIK, M., 1961. O niektorych rzadszych gatunkach awifauny starorzecza w Hurku pod Przemysłem. Acta orn., Warszawa, **6**, 3: 21–34.
- JOZEFIK, M., SWIRSKI, Z., 1961. Rzadsze gatunki *Larus-Limicolae* jeziora Kruklin (Pojezierze Mazurskie). Acta orn., Warszawa, **6**, 7: 71–82.
- KUHK, R., 1939. Die Vögel Mecklenburgs. Güstrow.
- KUMARI, E. W., 1957. K charakteristiki raspredielenija migracij ptic w oblasti Baltiki. Trudy wtoroj pribalt. ornit. konf., Moskwa, 13–26.
- KUMM, 1901. Seltene Gäste aus der höheren Thierwelt in Westpreussen. Schr. naturf. Ges. Danzig, N. F. **10**, 1–2: 66–72.
- LA BAUME, W., 1922. *Cygnus bewickii* in Westpreussen. Orn. Monatsber., Berlin, **30**, 2: 42.
- LÜTTSCHWAGER, H., 1925. Das Vogelschutzgebiet Messina bei Danzig. Heimatbl. u. Heimatbund, Danzig, **2**, 4: 1–24.
- LÜTTSCHWAGER, H., 1926. Ornithologische Beobachtungen im Danziger Gebiet. Orn. Monatsber., Berlin, **34**, 2: 41–43.
- LÜTTSCHWAGER, 1932. Die Danziger Bucht in ihrer Bedeutung als Winteraufenthalt für Wasservögel. Ostf. Naturwart, Liegnitz, **4**, 3: 97–100.

- LÜTTSCHWAGER, H., 1933. Die Vogelwelt der Freien Stadt Danzig nach den Biotopen zusammengestellt. Mitt. zool. Mus. Berlin, 19: 121–153.
- MANGELS, R., SCHÜZ, E., 1933. Seltene Vögel im Gebiet des Kurischen Haffs 1932. Orn. Monatsber., Berlin, 41, 4: 108–112.
- RINGLEBEN, H., 1940. Ueber den Eintritt der Geschlechtsreife und über den Aufenthalt nichtbrütender Vögel, insbesondere Strand- und Seevögel, zur Brutzeit. Beitr. Fortpfl. biol. Vögel, Berlin, 16, 1: 10–23.
- RUTHKE, P., 1934. *Calidris maritima* in Pommern. Orn. Monatsber., Berlin, 42, 2: 56.
- SCHUBERT, M., 1963. Der Zwergschwan, *Cygnus bewickii* YARR., im Gebiet der DDR (1950–1961). Falke, Jena, 10, 5: 75–80 i 10, 7: 128–133.
- SŁOMIANKO, P., 1958. Stadium zapiaszczania ujścia Wisły pod Świbnem. Prace Inst. Morsk., Gdańsk, 10.
- SOKOŁOWSKI, J., 1958. Ptaki ziem polskich. T. 2. Warszawa.
- STEINBACHER, G., GOETHE, F. 1935. Schnabelfärbung bei der Flusseeeschwalbe (*Sterna hirundo*) und Küstenseeschwalbe (*St. paradisea*). Vogelzug, Berlin, 6, 1: 39–40.
- STRESEMANN, E., 1943. Die Stärke der Brutkolonien von Seevögeln auf der Inselgruppe Christiansø bei Bornholm. Orn. Monatsber., Berlin, 51, 1/2: 41–42.
- TISCHLER, F., 1941. Die Vögel Ostpreussens und seiner Nachbargebiete. T. 2. Königsberg und Berlin.
- TOMIAŁOJCZAK, L., 1963. Materiały do awifauny Polski. Lipcowe obserwacje z okolic Władysławowa i Rozewia. Acta orn., Warszawa, 7, 9: 253–304.
- TRANDA, E., 1961. Występowanie wydrzyków (*Stercorariidae*) w Polsce. Acta orn., Warszawa, 6, 4: 41–46.
- WOLK, K., 1958. Badania ornitologiczne na wyspie Wolin ze szczególnym uwzględnieniem terenu projektowanego Parku Narodowego. Przynr. Polski zach., Poznań, 2, 1: 91–92.
- ZAJĄC, R., 1964. Trzy gatunki łabędzi (*Cygnus*) BECHST. na jeziorze rezerwatu Ptasi Raj w Górkach Wschodnich koło Gdańska. Przegl. zool., Wrocław, 3, 2: 157–161.
- ZIMMERMAN, Th., 1909. Über die Vogelwelt der Halbinsel Hela. J. Orn., Berlin, 57, 1: 98–100.
- ŻMUDZIŃSKI, L., 1958. Zimowanie ptaków wodnych w pobliżu Gdyni. Przynr. Polski zach., Poznań, 2, 2: 139–148.

Przyjęto do druku 18 V 1964.

Adres autora: Stacja Ornitologiczna IZ PAN
Górki Wschodnie, p-ta Sobieszewo, pow. Gdańsk.

РЕЗЮМЕ

Настоящая работа посвящена пересмотру более редких видов (за исключением воробьиных) орнитофауны устья Вислы в окрестностях местностей: Гурки Восточные, Свибно, Микошево (воеводство Гданьское). Последние сводки, касающиеся птиц упомянутого района, были опубликованы 25–60 лет тому назад. В заказнике „Птаси рай”, расположенном в районе устья Вислы Смялой в Гурках Восточных, а также в районе устья рукава Висла-Пжекоп в Свибно и Микошево в течение 1959–1963 гг. были отмечены следующие более редкие виды: *Podiceps auritus* (L.) — отмечена

трехкратно осенью и зимой 1962/63; *Netta rufina* (PALL.) — 3 встречи на протяжении 1959—1962 гг.; *Tadorna tadorna* L. — отмечается в небольшом числе ежегодно во время весенних и осенних перелетов, одна пара не гнездясь летовала; *Anser albifrons* (SCOP.) — в октябре 1962 и 1963 гг. один из наиболее многочисленных видов перелетных гусей; *Branta bernicla* L. — осенью 1960 г. двукратно отмечалась в устье рукава Висла Смяла; *Cygnus bewickii* YARR. — был наблюдаемый ранней весной 1960 и 1961 гг., а также осенью 1961 и 1963 гг.; *Haliaeetus albicilla* (L.) — ежегодно 2—3 особи зимуют в устье Вислы; *Circus cyaneus* (L.) — старые самцы 4 раза были отмечены в 1962 и 1963 гг. во время осенних перелетов; *Pandion haliaetus* (L.) — отмечена 4 раза на осеннем перелете на протяжении 1961—1963 гг.; *Falco columbarius* L. — 5-кратно был наблюдаемый осенью 1962 года; *Haematopus ostralegus* L. — ежегодно более менее в одинаковых пропорциях наблюдается как во время весенних, так и осенних перелетов; *Charadrius alexandrinus* L. — двукратно был зарегистрирован во время осенних миграции в 1960 и 1961 году; *Charadrius apricarius* L. — ежегодно наблюдаемая в период осенних перелетов, причем иногда стаи насчитывают до 50 особей (1962 и 1963 гг.); *Arenaria interpres* (L.) — на осенних перелетах, численность непостоянная, весной встречаются (1961—1963 гг.) лишь отдельные особи; *Limosa lapponica* (L.) — ежегодно осенью (1960—1963) наблюдались преимущественно отдельные особи, весной был отмечен лишь двукратно (18 IV и 6 V 1962); *Tringa erythropus* (PALL.) — ежегодно, но немногочисленный во время осенних перелетов (1960—1963 гг.); *Calidris maritima* (BRÜNN.) — 1 птица при устье Вислы Смялой была зарегистрирована 19—20 IX 1960; *Calidris temminckii* (LEISL.) — почти ежегодно в небольшом числе встречаемый на перелетах; *Calidris testacea* (PALL.) — отмечаемый в различном количестве и почти исключительно во время осенних миграций (1960—1963); *Crocethia alba* (PALL.) — вид, появляющийся регулярно и относительно многочисленный на осеннем перелете, в предвесеннем периоде и весной был наблюдаемый единственно в 1961 и 1962 гг.; *Limicola falcinellus* (PONTOPP.) — в незначительном количестве отмечался осенью 1961 и 1963 гг., главным образом у устья Вислы-Пжекоп в районе Микошева; *Phalaropus fulicarius* (L.) — по мнению автора, не было достаточно убедительного наблюдения этого вида на польском побережье Балтийского моря в послевоенный период; *Phalaropus lobatus* (L.) — в районе устьев обоих рукавов Вислы отдельные особи этого вида были отмечены осенью 1961—1963 гг., а единственное наблюдение птицы в летнем наряде было произведено 2 VIII 1961; *Stercorarius parasiticus* (L.) — в период 1960—1963 гг. взрослые особи наблюдались 11 раз, преимущественно в одиночку и лишь однажды в течение нескольких дней (11—20 VIII 1963) в Микошеве ежедневно можно было встретить 7—10 особей. По мнению автора, короткохвостый поморник на побережье, по крайней мере по отношению к взрослым особям, решительно является более многочисленным, чем длиннохвостый поморник, *Stercorarius longicaudus* VIEILL.; *Larus minutus* PALL. — в течение лета и ранней осени вид очень многочисленный прежде всего в Микошеве, где неоднократно зарегистрировано по несколько сот особей (например 17 VIII 1963 — 801 особей, в том 594 взрослых и 207 молодых птиц); кладок малой чайки, однако, ни при устьях рукавов Вислы, ни в ближайшем соседстве

не обнаружено; *Hydroprogne caspia* (PALL.) — появляется регулярно на перелетах как осенью, так и весной, особенно обычна при устье Вислы-Пжекоп, где в период миграции задерживается на более продолжительное время; *Sterna sandvicensis* LATN. — очень многочисленная в Микошеве осенью (1960—1963 гг.) и значительно более редкая весной; 3 найденные здесь с кольцами хохлатые крачки были окольцованы на западном побережье Каттегата и Ругии; *Sterna macrura* NAUM. — в течение 1960—1963 гг. было произведено лишь одно только достоверное наблюдение (29 VI 1961) в Микошеве, а несколько других, по всей вероятности, *Sterna hirundo* L. но со сплошь красным клювом; *Alca torda* L. — 4-кратно найдены мертвые особи на побережье Гданьской бухты; *Uria grylle* (L.) — 1 наблюдение и 1 мертвый экземпляр, найденный на пляже.

Одним из главных факторов, имеющим решающее значение для концентрации в устье Вислы, а особенно в районе Вислы-Пжекоп и в Микошеве птиц, связанных с морским побережьем, являются благоприятные трофические условия и наличие соответственных биотопов. Сток органических отходов, обилие личинок поденок, комаров и других насекомых, мелководье приустьевых участков Вислы, каменистые и заиленные берега реки и приустьевых заливов обеспечивают задерживающимся тут птицам благоприятные условия кормежки и отдыха на протяжении почти всего года.

SUMMARY

This paper deals with the rarer species of Non-Passeriformes occurring at the mouths of the Vistula near Gdańsk. In the Nature Reserve "Ptasi Raj" at Górkі Wschodnie (known in the German literature as Messinaschutzgebiet) and at Świbno and Mikoszewo, the following observations were made in the period 1959–1963:

Podiceps auritus (L.) — three times in autumn and winter of 1962/63; *Netta rufina* (PALL.) — three times in 1959/62; *Tadorna tadorna* L. — a few passing birds observed every year in autumn and in spring, one non-breeding pair observed in summer, *Anser albifrons* (SCOP.) — in October of 1962 and 1963, one of the most numerous passing geese; *Branta bernicla* L. — seen twice in autumn 1960; *Cygnus columbianus bewickii* YARR. — observed in early spring of 1960 and 1961 and in autumn of 1961 and 1963; *Haliaeetus albicilla* (L.) — every year 2–3 birds winter at the mouth of the river; *Circus cyaneus* (L.) old males on passage observed four times in autumn of 1962 and 1963; *Pandion haliaetus* (L.) — seen only four times on the autumn passage in 1961–1963; *Falco columbarius* L. — five times in autumn 1962; *Haematopus ostralegus* L. — observed in equal numbers every year in autumn and spring; *Charadrius alexandrinus* L. — twice in spring of 1960 and 1961; *Charadrius aprincarius* L. — seen every year in autumn, the flocks sometimes amounted up

to 50 birds (1962 and 1963); *Arenaria interpres* (L.) — in autumn observed in various numbers, in spring only single birds in 1961–1963; *Limosa lapponica* (L.) — every autumn mainly single birds (1960–1963), in spring only two observations (18 IV and 6 V 1962); *Tringa erythropus* (PALL.) — a few birds seen every autumn (1960–1963); *Calidris maritima* (BRÜNN.) — one specimen seen on 19–20 IX 1960; *Calidris temminckii* (LEISL.) — a few birds observed neatly every year; *Calidris testacea* (PALL.) — seen every autumn in changing numbers (1960–1963); *Crocethia alba* (PALL.) — regular and numerous passage migrant in autumn, in early spring and spring seen only in 1961 and 1962; *Limicola falcinellus* (PONTOPP.) — a few birds seen in autumn of 1961 and 1963 mainly at Mikoszewo; *Phalaropus fulicarius* (L.) — according to the author, after the war there is no positive observation of this species on the Polish Baltic coast; *Phalaropus lobatus* (L.) — at both places birds were seen in autumn of 1961–1963, only one specimen in summer plumage was observed on 2 VIII 1961; *Stercorarius parasiticus* (L.) — mainly adult single birds were seen eleven times (1960–1963), only once, on 11–20 VIII 1963, every day 7–10 birds were observed at Mikoszewo. This species, so far as the adults are concerned, is definitely more frequent than *St. longicaudus* VIEILL.; *Larus minutus* PALL. — in summer and autumn very numerous, especially at Mikoszewo, where often some hundred birds were observed (e.g. 594 ad. and 207 immat. on 17 VIII 1963), no breeding places were found either locally or in the vicinity; *Hydroprogne caspia* (PALL.) — regularly observed in spring and autumn especially at Mikoszewo where it rests for longer periods; *Sterna sandvicensis* LATH. — very numerous in autumn at Mikoszewo (1960–1963), much scarcer in spring, 3 birds found here were ringed on the west coast of Kattegat and Rügen Island; *Sterna macrura* NAUM. — there is only one definite observation at Mikoszewo on 29 VI 1961, several times *Sterna hirundo* L. with entirely red bills were seen; *Alca torda* L. — four dead birds were found on the beach; *Uria grylle* (L.) — one observation and one dead bird on the beach.

The author expresses the opinion that one of the principal factors which is decisive for the large concentration of birds at the mouths of the Vistula is the favourable complex of food and biotope circumstances. The river carries large amount of organic wastes and larvae of various insects, the shallow water of the mouth, muddy and stone river banks and bay shores offer to the passing birds convenient opportunities of rest and food the year round.

The author expresses the opinion that one of the principal factors is decisive for the large concentration of birds of the species in the favourable complex of food and biotope requirements. The size of the lake amount of organic wastes and layers of various kinds of shells, water of the mouth, together with other factors and the concentration of feeding birds, especially in the autumn, is also of great importance. The author expresses the opinion that one of the principal factors is decisive for the large concentration of birds of the species in the favourable complex of food and biotope requirements. The size of the lake amount of organic wastes and layers of various kinds of shells, water of the mouth, together with other factors and the concentration of feeding birds, especially in the autumn, is also of great importance.

Redaktor pracy — Mgr M. Luniak

Państwowe Wydawnictwo Naukowe — Warszawa 1964

Nakład 1550+100 egz. Ark. wyd. 3,25, druk. 2,5. Papier druk. sat. kl. III, 80 g, B1. Cena zł 12, -
 Nr zam. 158/64 — Wrocławska Drukarnia Naukowa — W-41